

Examensarbete
Våren 2007
Läraryrket
Pedagogiskt arbete

Svenska muslimer och svensk skola - konflikter,
attityder och skolavslutning i kyrkan
Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv

Författare
Serjon Qorri

Handledare
Sinikka Neuhaus

WWW.hkr.se

Svenska muslimer och svensk skola, konflikter attityder och skolavslutning i kyrkan

Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv

Abstract

Föreliggande uppsats har utgått från en socialkonstruktivistisk vetenskapsansats. Det övergripande syftet med uppsatsen har varit att undersöka relationen mellan muslimer och svensk skola. Detta har gjorts genom att söka svar på tre tematiska frågor: **1** Vilka utmaningar eller konflikter kan uppstå mellan muslimer och svenska skolor? **2** I vad mån bidrar religionsundervisning om islam och muslimer till att utveckla elevernas förståelse och känsla för tolerans i anslutning till muslimer? **3** Vilket förhållningssätt finns till en skolavslutning i kyrkan bland elever med olika trosåskådning? Metoden har varit kvalitativ och kvantitativ och praktiserats på två högstadieskolor. Mätinstrumenten har varit en enkät och semistrukturerade intervjuer. Enkäten har besvarats av 92 elever från fem olika klasser och de semistrukturerade intervjuerna har besvarats av två skolsköterskor, två religionslärare och fyra elever. Studien visar att konflikter mellan muslimer och skola ofta rör könsroller och föreställningar om muslimer. Vidare visar studien att undervisning om islam och muslimer inte kan likställas med tolerantere attityder mot muslimer och att inställningen till skolavslutning i kyrkan inte konsekvent följer trosåskådningsmässiga kategorier.

Ämnesord: socialkonstruktivism, muslimer, tolerans, svensk skola, elevattityder, kyrkoavslutning

Innehållsförteckning

1. Introduktion	5
1.1 Syfte	5
1.2 Problemprecisering.....	6
1.3 Definitioner	8
1.3.1 Muslim	8
1.3.2 Islamofobi.....	8
1.3.3 Kultur	9
1.3.4 Religion	10
1.4 Islams historia i Sverige	10
1.5 Etiska aspekter.....	11
1.6 Disposition	12
2. Teoretiska utgångspunkter	13
2.1 Forskningsläge	13
2.2 Vetenskapsteoretisk ansats	14
2.2.1 Problem med socialkonstruktivism	15
2.3 Identitetskonstruktioner.....	16
2.4 Kulturkonstruktioner	18
2.5 Lpo 94 och religionsundervisning.....	20
3. Metod	24
3.1 Metod och tillvägagångssätt.....	24
3.2 Bakgrundsfaktorer	25
3.3 Enkätformuläret.....	26
3.3.1 De ställda frågorna	26
3.4 Val av undersökningsgrupp.....	27
3.5 Reliabilitet	28
3.6 Validitet	29
3.7 Metodanalys	30
4. Delstudie 1: Muslimer och svenska skolor. Potentiella utmaningar eller konflikter	32
4.1 Synen på religion.....	32
4.2 Synen på undervisning	34
4.2.1 Religionsundervisningen.....	34
4.2.2 Naturvetenskapliga ämnen	34
4.2.3 Sexualundervisning	34
4.2.4 Musik.....	35
4.2.5 Idrott	35
4.3 Synen på dryck- och matregler.....	36
4.4 Synen på klädsel.....	37
4.5 Äktenskap och muslimska elever.....	38
4.6 Kristna och/eller svenska högtider	38
4.7 Muslimers religionsutövande i skolan.....	39
4.8 Utflykter, exkursioner och övernattningar	40
4.9 Synen på pedagogik och auktoritetsfrågor	40
4.10 Synen på manligt och kvinnligt.....	41
4.11 Kommunikation mellan föräldrar och lärare	41

5. Intervjuresultat från delstudie 1	43
5.1 Intervjuer med skolsköterskor	43
5.1.1 Skolsköterska 1	43
5.1.2 Skolsköterska 2	44
5.2 Intervjuer med elever	45
5.2.1 Elev 1.....	45
5.2.2 Elev 2.....	46
5.2.3 Elev 3.....	46
5.3 Intervjuer med religionslärare	47
5.3.1 Religionslärare 1	47
5.3.2 Religionslärare 2	48
5.4 Sammanfattning av delstudie 1	49
6. Delstudie 2: Religionslärares utveckling av elevers förståelse och tolerans gentemot muslimer.....	52
6.1 Bilden av islam och muslimer i Sverige.....	52
6.2 Attityder till islam och muslimer i Sverige	53
7. Resultat från delstudie 2.....	55
7.1 Enkätundersökningen	55
7.2 Intervjuundersökningen/Den ledda enkäten.....	61
7.3 Sammanfattning av delstudie 2	63
8. Delstudie 3: Elevers förhållningssätt till skolavslutning i kyrkan.....	65
8.1 Pro- och contraargument	65
8.1.1 Uppsalabiskop Ragnar Persenius	65
8.1.2 Humanisterna	65
8.1.3 Riksdagsledamot (KDS) Inger Davidson.....	66
8.2 Observationsundersökningen	67
8.2.1 Skolavslutningar i kyrkan – kan skola och kyrkans perspektiv förenas? Alexandra Myllenberg	67
9. Resultat från delstudie 3.....	70
9.1 Enkätundersökningen	71
9.2 Intervjuundersökningen.....	73
9.3 Sammanfattning av delstudie 3	73
10. Sammanfattande diskussion.....	75
10.1 Förslag till vidare forskning	79
Källförteckning.....	81
Litteratur.....	81
Artiklar	82
Internet	83
Intervjuer	83
Uppslagsverk.....	83
Bilagor	84

1. Introduktion

I tidskriften *Axess* nr 9/2006 har Annika Ström Melin författat artikeln *När konflikten kom till byn*. Artikeln belyser kulturkonflikternas Amsterdam och Köpenhamn. Annika Ström Melin menar, att de forna frihetligheternas orter plötsligt fyllts av strider mellan parter som inte tolererar varandra. Vidare skriver Melin att sedan en tid tillbaka går Danmark och Nederländerna i spetsen för en mer restriktiv invandringspolitik. Melin menar att det i Danmark växt fram en stark dansk identitetsuppfattning som inte sällan anknyts och förknippas med ”blod och börd”. Det framhålls att den offentliga debatten i båda länderna har präglats av krav på restriktioner av olika slag. Som exempel nämns att Nederländerna diskuterat att förbjuda burkor och andra muslimska huvuddukar som täcker ansiktet (Numera råder förbud i Nederländerna mot att bära burka och andra heltäckande plagg i kollektivtrafiken och i skolor). Melin skriver att den offentliga debatten i Danmark och Nederländerna handlar om brottslighet, islam, slöjor och friskolor. Med andra ord, om det liberala samhällets gränser. Melin hävdar att den forna frihetliga liberalismen i länderna förvandlats till en fientlig nationell identitetspolitik.

Artikeln för mina tankar till den svenska befolkningen och får mig att fundera över åt vilket håll vinden blåser och kommer att blåsa i Sverige. Jag menar att kulturkonflikter sedan en tid tillbaka är ett faktum i Sverige. Liksom i Danmark och Nederländerna sker ofta dessa kulturkonflikter i samband med islam och muslimer. I Sverige är islam efter kristendomen den näst största religionen och den snabbast växande religionen i landet. Detta får konsekvenser för svenska skolor. Skolans värld är således inte densamma som den var för femtio år sedan. Detta är till viss del en följd av större muslimska elevgrupper. Följaktligen står dagens pedagoger och institutioner inför nya utmaningar. Den nya situationen som skolan befinner sig i kräver kunskap om islam och muslimer. Vidare krävs flexibilitet och kreativitet för att kunna bemöta alla elever och för att kunna fostra toleranta och förstående individer. Därför kommer denna uppsats att belysa relationen mellan svenska muslimer och den svenska skolan.

1.1 Syfte

Föreliggande uppsats har det övergripande syftet att undersöka hur mötet mellan svenska skolor och muslimska elever ser ut. För att göra detta har det undersökts huruvida det finns

kritiska punkter mellan muslimska elever och skolan. Vidare har högstadielärares attityder till muslimer studerats. I Lpo 94 framgår att tolerans bör befrämjas och främlingsfientlighet motarbetas av lärare. Elevers attityder till muslimer har studerats för att undersöka i vad mån lärare och skolor har lyckats med att fostra förstående och toleranta elever i anslutning till muslimer. Vidare syftar uppsatsen till att koppla resultatet till en diskussion om skolavslutning i kyrkan. Tematiska frågeställningar har formulerats. Dessa frågeställningar har besvarats med hjälp av en enkät och intervjuer med elever och skolpersonal.

1.2 Problemprecisering

Följande tematiska frågor har ställts för att undersöka förhållandet mellan svenska skolor och islam.

- 1 Vilka utmaningar eller konflikter kan uppstå mellan muslimer och svenska skolor?
- 2 I vad mån bidrar religionsundervisning om islam och muslimer till att utveckla elevernas förståelse och känsla för tolerans gentemot muslimer?
- 3 Vilka förhållningssätt finns det till en skolavslutning i kyrkan bland elever?

Som tidigare nämnts är islam den näst största och snabbast växande religionen i Sverige. Detta innebär nya utmaningar för dagens pedagoger. Fråga 1 syftar till att beskriva somliga av dessa utmaningar och problem. Följande står att läsa i skolverkets kursplan för religionskunskap om ämnets syfte och roll i utbildningen.

”Ett syfte med religionskunskap är att främja en öppen diskussion om frågor som rör tro och livsåskådning samt att skapa nyfikenhet och intresse för religion. Fördjupade kunskaper om religion och livsåskådning möjliggör detta. I ett internationaliserat samhälle baserat på etnisk och kulturell mångfald ökar betydelsen av att förstå hur människor tänker, handlar och formar sina liv. Ämnet bidrar till förståelse av traditioner och kulturer och ger därmed en grund för att bemöta främlingsfientlighet samt utvecklar elevernas känsla för tolerans.”¹

Utifrån ovan angivna utdrag är religionslärares arbetsuppgift att hjälpa eleverna med att förstå religioner samt att utveckla elevernas känsla för tolerans. Det framstår som att islamofobi eller kulturrasism inte är önskade företeelser. Fråga 2 syftar till att se i vad mån religionslärare lyckats med att bibringa eleverna förståelse och en känsla för tolerans i anslutning till muslimer och således motverka islamofobiska eller kulturrasistiska tendenser. Detta har undersökts genom att jag tagit reda på vilka attityder till muslimer som finns bland

---

¹ <http://www3.skolverket.se/ki03/info.aspx?onfotyp=24&skolform=11&sprak=sv&id=3...> 2006-11-29

elever. Det är sannolikt inte överdrivet att påstå att Sverige befinner sig under en kraftig förändringsfas. Bland annat invandring och ideologiska strömningar har resulterat i en uppsjö av livsåskådningar. Således är Sverige idag ett pluralistiskt samhälle. Historiskt har Svenska kyrkan och svenska skolan länge haft en stark koppling till varandra. Fråga 3 syftar till att undersöka vad elever anser om skolavslutning i kyrkan. Skolavslutning i kyrkan är inte längre självklar i ett mångkulturellt och pluralistiskt Sverige. Därför testas denna fråga.

Följande schema visar undersökningens struktur:

	Problem	Metoder	Respondenter
Tema 1	Utmaningar och konflikter.	Semistrukturerade intervjuer.	Fyra elever och fyra från skolpersonalen.
Tema 2	Samband mellan undervisning och elevattityder gentemot muslimer.	Enkät och enkät under ledning	Enkät: 92 elever Enkät under ledning: 4 elever
Tema 3	Elevers förhållningssätt till skolavslutning i kyrkan.	Enkät och enkät under ledning	Enkät: 92 elever Enkät under ledning: 4 elever

1.3 Definitioner

1.3.1 Muslim

Begreppet muslim uppfattas här på samma sätt som islamologen Jonas Otterbeck definierar det i sin bok *Islam, muslimer och den svenska skolan* (1999). Termen muslim kan brukas på två grundläggande men olika sätt. Båda dessa sätt kan dock delas in i undergrupper men kommer inte här att beröras, varför de lämnas därhän. Ett första användningsområde har en normativ definition, där islams teologi definierar vad en muslim är. Teologin kan sedan, liksom kristen teologi, se olika ut beroende på vilken teologisk disciplin den som gör definitionen tillhör. I sammanhanget är det dock viktigt att poängtera att detta är en teoretisk definition, en definition av hur en muslim bör vara. Denna definition kallas i uppsatsen för normativ definition.

Det andra sättet att definiera termen muslim syftar till att markera en social identitet. En muslim blir en person som tillhör en muslimsk gruppering och som inte medvetet tar avstånd från gruppen. Det bör betonas att det är en pragmatisk definition som innesluter en stor pluralism och inte en definition som fastställer hur en muslim ska vara. Denna definition kallas i uppsatsen för den sociala. Att någon säger sig vara muslim kan också vara ett sätt att markera vilken etnisk och kulturell bakgrund eller grupptillhörighet vederbörande har, snarare än ett uttryck för religiöst eller politiskt engagemang.²

1.3.2 Islamofobi

Islamofobi är ett nytt ord som vunnit mark i såväl den dagliga debatten och inom forskning. Dock är begreppet svårdefinierat och utsatt för kritik. Det har ifrågasatts vad som menas med islamofobi och i vilken utsträckning begreppet kan användas som ett verktyg. Låt oss först försöka definiera begreppet för att senare i uppsatsen göra bruk av det. Sociologen Wilhelm Heitmeyer, ledare av ett tyskt projekt gällande grupprelaterad människofientlighet, definierar islamofobi som ”en generellt ogillande inställning gentemot muslimska personer och alla islamiska trosinriktningar, symboler och praktiker”³. Inom ramen för det tyska projektet anses islamofobin bestå av tre komponenter: (1) Ett generellt ogillande av muslimer. (2) Nedvärdering av kultur och värderingar förknippade med religionen. (3) Förhållningsätt som innebär att man vill distansera sig från muslimer.

---

² Otterbeck, 1999, s 3-19.

³ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 24.

Avsikten med begreppet har varit att skapa ett verktyg som kan fånga in en mångfald av fientliga fenomen gentemot muslimer och islam, t.ex. verbala och fysiska kränkningar, diskriminering vid anställningar eller av anställda, attacker mot moskéer och begravningsplatser osv. Som tidigare nämns är begreppet utsatt för kritik. Det finns de som bejakar begreppet islamofobi. Dessa menar att det behövs ett begrepp för att kunna tala om de kränkningar och den diskriminering som muslimer utsätts för. Vidare finns de som tar avstånd från begreppet. Dessa menar att ordet är ett verktyg för att överdriva muslimers utsatthet och att islamofobi används som argument för att skydda från kritik. Denna gruppering brukar framhäva att islamismen, är något som både bör kritiseras och fruktas. Den sista grupperingen är skeptiska till begreppet och menar att islamofobibegreppet är dåligt konstruerat eftersom det endast för tankarna till att handla om en rädsla för religionen islam. Dessa påstår att rädslan för islam är marginell men att det finns behov av att skydda muslimer från diskriminering och kränkningar.⁴

1.3.3 Kultur

Etnologen Magnus Berg definierar kulturbegreppet på följande sätt i sin avhandling:

(...) process i vilken människor producerar förståelser av sig själva och den värld de lever i, i vilken de konstruerar kollektiva gemenskaper, i vilka identitetsanspråk reses. (...) Kultur är den process i vilken människor skapar tolkningar av världen och den egna relationen till världen och i vilken dessa tolkningar kommuniceras. Tolkningarna skapas antingen genom traditionsöverföring – i den socialisationsprocess som aldrig är enkelriktad – eller genom reflektion över och problematisering av redan föreliggande tolkningar.⁵

Ovan angivna definition har ansetts adekvat för uppsatsen syfte. Det bör dock tilläggas att kulturer här också betraktas som ständigt i rörelse och förändring och anses således inte vara statisk.

---

⁴ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 9.

⁵ Berg, Magnus (1994) *Seldas andra bröllop*. Otterbeck, 1999, s 24.

1.3.4 Religion

Det är svårt att finna en entydig definition av begreppet religion. Följande definition anses dock vara adekvat för uppsatsens syfte.

(...) religion är olika yttringar på suprahumana verkligheter, representerade av gudar, andar, makter, personligt eller opersonligt uppfattat.⁶

Religion anses här vara något som är skapat i ett kulturellt sammanhang, men som av den enskilde upplevs som skilt från kulturen och beroende av andra högre krafter. Av detta torde det framgå att kultur betraktas som ett överordnat begrepp till religion liksom fågel är ett överordnat begrepp till domherre.

1.4 Islams historia i Sverige

Redan under vikingatiden förekom möten med kalifatet genom nordmännens resor i österled. Ett stort antal mynt med arabiska inskriptioner som har hittats på Öland och Gotland bekräftar dessa möten. Stormaktstidens lutherska ortodoxi omöjliggjorde i stort sett all invandring av icke-protestanter till Sverige. I 1686 års kyrkolag fastslogs att hedningar som inkom till riket skulle undervisas om den rätta läran, och befordras till dop och kristendom. Det finns uppgifter om att muslimer som kom till Sverige döptes till protestanter. Vid stormaktstidens slut fanns dock somliga muslimer som fick utöva sin religion. Alla muslimer i Sverige har dock inte invandrat, det finns även ett litet antal svenska konvertiter. Bland dessa kan konstnären Ivan Aguéli (1869-1917) nämnas, som tog sig namnet Abdul Hadi al-Maghrabi. Abdul har idag blivit en förgrundsgestalt för somliga svenskfödda muslimer som i den svenska historien söker exempel att följa. År 1930 uppgav 15 människor i Sverige att de var muslimer. Den då rådande kyrkolagstiftningen förbjöd islamiska församlingar att bildas.

Islams moderna historia i Sverige börjar dock med invandring av tartarer från Estland, ett muslimskt köpmannafolk. Dessa kom på 1950-talet att bilda den första muslimska församlingen med imam i Sverige. Den kom att kallas "Islam Församlingen i Sverige".⁷ Församlingen grundades av bl.a. Ali Zakerov och det är med denne och hans dotter som en av de första tvisterna mellan svensk skola och islam uppstår. Familjen hade då bott i Sverige i sex år och hade rest till Sverige under andra världskriget. En dag när dottern Didar kom hem

---

⁶ Bra böckers lexikon, 1980, band 19, s 194.

⁷ Svanberg & Westerlund (red), 1999, s 12-14.

upptäckte fadern att hon hade en Bibel och en psalmbok i väskan. Fadern drog då slutsatsen att hans dotter hade kristendomsundervisning i skolan. Fadern motsatte sig detta och bad därmed församlingens imam att skriva ett intyg till skolan om att Didar var muslim och följaktligen inte borde delta i kristendomsundervisning. Följden blev att Didar befriades från ämnet. I en senare intervju medger dock Didar att hon tyckte att det var tråkigt att sitta själv medan de andra hade lektion, varför hon beslöt sig för att delta ändå och gick in i klassrummet och lyssnade till lärarens lektion.⁸

Den mer märkbara invandringen av muslimer till Sverige började med arbetskraftinvandringen av jugoslaver och turkar under 1960-talet. Flyktingströmmen av muslimer blev påtagligare under 1970-talet. De kom bl.a. från Marocko, Tunisien, Algeriet, Libanon, Uganda, Iran och Irak. Under 1980-talet ökade invandringen från Iran och Irak. Vid slutet av 1990-talet tillkommer flyktinginvandrade somalier och bosnier. Bland invandrade iranier i Sverige finns dock en stor andel som har en kritisk hållning till islam. I gruppen flyktingar från Irak finns ett betydande andel kurder. En icke obetydlig grupp invandrare från Libanon är statslösa palestinier och en stor majoritet av dessa har sunni-islam som sin religion. Nästan samtliga islamiska organisationer och institutioner leds och domineras av sunnimuslimer. De tre bidragsberättigade islamiska riksorganisationerna (Sveriges Muslimska Förbund, Förenade Islamiska Församlingar i Sverige och Islamiska Kulturcenterunionen) i Sverige leds av sunnimuslimer. Men även ett mindre antal shiamuslimer har bildat en egen riksorganisation, Islamiska Shiasamfunden i Sverige.⁹ Antalet individer med muslimsk bakgrund uppskattades till ca 350 000 år 2000. Men det bör uppmärksammas att detta är osäkra siffror. Det finns också en växande svenskfödd befolkning med muslimsk bakgrund. Detta beror på att många som emigrerat till Sverige är unga och bildar familj. Uppemot en tredjedel av den muslimska befolkningen i Sverige är i skolåldern eller yngre. Allt detta gör att det är relevant att tala om ett svenskt islam men också muslimer och skola.

1.5 Etiska aspekter

Då undersökningen genomfördes har ansvar och respekt beaktats gentemot respondenterna. Vid samtliga skolor har rektorn och klassföreståndare godkänt att undersökningen genomfördes vid tillhörande skola. Samtliga respondenter har frivilligt fått välja att delta och informerats om att de inte behövt ge svar på de frågor som ställts. Var och en kunde avstå från

---

⁸ Svanberg & Westerlund (red), s 157.

⁹ Samuelsson, 1999, s 18-19.

att svara. Den information som respondenterna givit har behandlats konfidentiellt. Varje elev svarade enskilt på enkäten, utan att någon annan elev fick tillgång till svaren. Enkäten samlades in av mig direkt efter att eleverna svarat. Information som skulle kunna peka ut någon respondent har inte tagits med i uppsatsen.

1.6 Disposition

För att syftet med uppsatsen ska uppnås har den disponerats på följande sätt: Uppsatsen är indelad i tre delstudier. Den första delstudien inleds med en presentation av vad tidigare forskning och vad som här beskrivits som utmanande och problematiskt i mötet mellan muslimer och svenska skolan. Denna del kopplas till den empiri som intervjuer av elever och skolpersonal givit vid handen. Uppsatsen presenterar intervjuerna för att sedan i efterkommande sammanfattning lyfta fram vad som framstått som problematiskt eller utmanande för respondenterna i anslutning till svenska skolors möte med muslimer. Den första delstudien avslutas med en sammanfattande diskussion av de data som givits vid handen av litteraturundersökningen och empirin. Den andra delstudien inleds med en presentation av vad tidigare forskning säger om hur bilden av islam och muslimer i Sverige sett ut, samt vad tidigare forskning skrivit gällande svenska attityder till muslimer. I anslutning till detta följer uppsatsens resultat om attityder till muslimer bland elever i årskurs åtta och nio. Även denna delstudie avslutas med en sammanfattande diskussion. Den tredje och sista delstudien behandlar vilka pro-argument och contra-argument som hittats för en skolavslutning i kyrkan. I anslutning till detta följer en kort genomgång av elevers inställningar till skolavslutning i kyrkan. Även den tredje delstudien avslutas med en sammanfattande diskussion. Avslutningsvis diskuteras, sammanfattas och analyseras de tre delstudierna i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv.

2. Teoretiska utgångspunkter

Detta kapitel inleds med en beskrivning av forskningsläget när det gäller islam och muslimer i Sverige. Vetenskapsteoretisk ansats, identitets- och kulturkonstruktioner beskrivs. Kapitlet avslutas med en genomgång av styrdokumentens direktiv gällande religionsundervisning.

2.1 Forskningsläge

Kunskapen om islam och muslimer i Sverige var vid mitten av 1980-talet fragmentarisk och begränsad. Mot slutet av årtiondet började emellertid forskningen om muslimer och islam i Sverige att komma igång på allvar. Idag finns det en brett förankrad islamforskning inom många humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner vid ett flertal svenska universitet och högskolor.¹⁰ Det finns också forskningsresultat i anslutning till muslimer och svenska skolan samt elevattityder till muslimer. Följande bidrag inom ämnesområdet anses viktiga att belysa när det gäller uppsatsens syfte.

I boken *Islam, muslimer och den svenska skolan* fokuserar och diskuterar Jonas Otterbeck islam och muslimer i svensk skola. Här belyser Otterbeck spänningar och konflikter som kan uppstå i mötet mellan muslimer och svensk skola när det gäller bl. a. undervisning, mat och idrott. Även Jan Samuelsson har i sin bok *Muslimers möte med svensk sjukvård och skola* behandlat detta tema. När det gäller elevattityder till muslimer i Sverige finns en studie, *Islamofobi – en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*, utförd av Pieter Bevelander samt Otterbeck som bl.a. skildrar vilka attityder till muslimer gymnasieelever visar. Här kan också Håkan Hvitfelts enkätundersökning från 1990 om svenskars inställning till islam framhållas, där han redogör för svenskars attityder till islam och muslimer.

Kjell Härenstam har i sin avhandling, *Skolboks-Islam - Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, gett en kritisk genomgång av hur islam och muslimer framställts i svenska läroböcker. Vidare diskuterar författaren hur skolböckers framställningar kan påverka bilden av islam och muslimer.

När det gäller svensk forskning av mer allmänmuslimsk karaktär har Ingvar Svanberg och David Westerlund redigerat boken *Blågul islam?.* I nyss nämnda bok skildrar specialister

---

¹⁰ Larsson, 2004, s 9-10.

inom olika områden hur svensk islam vuxit fram och utvecklats. Med utgångspunkt i dagens situation behandlas muslimska rörelser och organisationer, hur islam fungerar i det svenska samhället samt hur tro och tradition anpassas till och förändrats bland svenska muslimer. Islamologen Jan Hjärpe har självklart skrivit många böcker om islam och muslimer, här vill dock *99 frågor om islam* (red Hjärpe) framhållas. Boken beskriver och diskuterar ett flertal frågor och ämnen som anses vara av relevans för att förstå muslimers situation i Sverige. Denna lista hade kunnat göras synnerligen lång men ovan angivna redogörelse har ansetts adekvat för uppsatsens syfte.

Ingen studie eller forskning har hittats när det gäller elevattityder till en skolavslutning i kyrkan men däremot har frågan om ”skolavslutning i kyrkan” behandlats flitigt i massmedier.

2.2 Vetenskapsteoretisk ansats

Undersökningen tar sig en socialkonstruktivistisk ansats. Denna vetenskapsteori används som ”tolkningsnyckel” och ”förståelseverktyg” till de data som studien ger vid handen. Förvisso kan termen ”socialkonstruktivism” ha flera olika betydelser men för samtliga gäller att verkligheten är begreppsberoende och att det vi uppfattar som naturligt och som sunt förnuft inte bör tas för givet, utan snarare utforskas. Fyra aspekter inom perspektivet kan urskiljas: ett kritiskt perspektiv, en sociologisk teori, en kunskapsteori och en ontologisk position. Denna uppsats uppehåller sig vid den förstnämnda formen av socialkonstruktivism, dvs. ett kritiskt perspektiv. Det kan här nämnas att i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv anses vetenskapens frågor och dess resultat påverkas av den kontext som forskningen bedrivs i. Av detta framgår att kunskap anses vara kontextberoende.¹¹

Detta perspektiv utgår från att en stor del av mänskliga företeelser, så som könsroller, språk, moral, identiteter, kulturer och religioner är socialt konstruerade och är således ett resultat av mänskliga aktiviteter. Utifrån denna tradition är den enda verkligheten som vi kan komma i kontakt med, den verklighet som konstrueras när sinnesförmimmelser, med hjälp av språket, passerar tidigare kunskap och erfarenheter. Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan enligt Karin Ljuslinder uttryckas på följande sätt: ”*Vad tänkande gör är inte att framställa en kopia av verkligheten utan att begreppsligt konstruera den som idé i tanken.*”¹² Av detta framgår att språket är centralt inom den socialkonstruktivistiska traditionen. Den verklighet som beskrivs

---

¹¹ Wenneberg, 2001, s 13-15.

¹² Ljuslinder, 2005, s 12.

via språket är inte enbart individuell utan i hög grad kulturell. Denna verklighet är gemensam och delad, och den görs gemensam just genom skapandet av gemensamt överenskomna betydelser. I språket anses det alltså finnas kulturella konventioner, förgivettaganden och föreställningar. Med språket som verktyg skapar vi individuell mening, men med samma verktyg skapar vi också delade betydelser i jämförelse med andra. Delade betydelser eller snarare delade överenskommelser om betydelser, är en förutsättning för att en kultur ska kunna bildas.¹³ Denna ansats innebär att man bryter mot traditionella trosföreställningar och inte ser dessa som uttryck för något naturligt utan snarare som ett resultat av sociala konstruktioner. Socialkonstruktivismen som ett kritiskt perspektiv utgår från att man ska avslöja det som från ytan ter sig som naturligt eller som ett resultat av en naturlig utveckling och visa att den de facto inte är det.

Till skillnad från essentialister anser socialkonstruktivister att det inte finns några ”naturliga essenser”. En essentialist skulle kunna hävda att den manliga kroppens attribut på förhand inrymmer eller är behäftad med det som traditionellt anses som manliga karaktärsdrag. Medan en socialkonstruktivist skulle påstå att könsroller är socialt konstruerade och skiljer sig åt, i tid och rum och mellan kulturer och samhällen. Den grundläggande principen i socialkonstruktivismen är att inte godta sociala företeelsers ”naturlighet”, att de ständigt varit sådana, att de inte kan vara annorlunda och att de inte skulle kunna vara av människan skapade storheter.¹⁴

2.2.1 Problem med socialkonstruktivism

Socialkonstruktivismen som ett kritiskt perspektiv ger oss en möjlighet att se verklighetens ”sanna” samband och hjälper oss att tränga bakom ytan och tingens ”naturlighet”. Men detta ”att se verklighetens sanna samband” är också perspektivets problem. Att lämna det som ter sig naturligt innebär att det inte finns några naturliga hållpunkter kvar. Vidare är det rimligt att fråga sig om de nya företeelser man stöter på när man kommit under ytan också är en illusion? Dessa kan också vara följder av sociala konstruktioner. Att omtolka eller omskapa det uppenbara och naturliga innebär att man kan omtolka och omskapa i oändlighet. Följaktligen blir det svårt att veta när man ska sluta. Det kan fortfarande påstås att tolkningarna inte är naturliga. Socialkonstruktivism som ett kritiskt perspektiv omöjliggör alla

---

¹³ Ljuslinder, 2005, s 12.

¹⁴ Wenneberg, 2001, s 58-62.

föreställningar om det naturliga och har av egen kraft inget att erbjuda i stället. Det som blir kvar är en flyktig och undvikande social värld.¹⁵

2.3 Identitetskonstruktioner

Jag utgår från att den svenska skolverksamheten i någon mån reproducerar eller konstruerar identiteter och kulturer. Vidare påstås det att nyss nämnda konstruktioner är av betydelse för elevers attityder till- och förståelse av muslimer. Nedan följer först vad forskare och författare skrivit om identiteter och sedan vad ett antal forskare och författare skrivit om kulturer.

Forskaren Tore Otterup menar att identitetsbegreppet på senare år har kommit att användas flitigt vilket har inneburit att dess innebörd är både oprecist och otydligt. Vidare skriver Otterup att identitetsbegreppet har använts inom många olika sammanhang och används exempelvis om manlig och kvinnlig identitet, religiös identitet, etnisk identitet, identitetsbyte, arbetaridentitet, identitetsbygge mm. Detta breda användningsområde av begreppet gör termen självklart svårdefinierad menar forskaren. Han anser dock att identitet handlar om att höra hemma på ett kollektivt och gruppmissigt plan, men också på ett personligt och individuellt plan. Otterup påstår att identiteter är sociala konstruktioner som dessutom är utbytbara, flexibla och situationella. Vidare menas att identiteter är under ständig konstruktion och förändring. Otterup framhåller dock att med det postmoderna samhället omförhandlas identiteter, ungdomar väljer identitet och kan skifta identitet beroende på vilken kontext eller period i livet de befinner sig. Otterup menar att det finns många valmöjligheter när det gäller livsstilar och identitetskonstruktioner.¹⁶

Även Norman Fairclough framhåller att identiteter konstrueras men han menar dessutom att identiteter utgör en funktion i ett samhälleligt och ideologiskt maktspele. Vilka identiteter som konstrueras i ett samhälle blir här en avgörande faktor, eftersom detta avgör vilka maktrelationer som reproduceras eller förändras i ett samhälle och på vilka sätt de utformas. Ideologiska representationer finns inneslutna i språket och blir därför också per automatik en del av de identiteter som sociala agenter i samhället ger uttryck för.¹⁷ Vidare hävdar Fairclough att identitet och olikhet är synnerligen relevanta variabler i nutida samhällsforskning. Att finna sin identitet påstås vara högaktuellt och centralt i nutida

---

¹⁵ Wenneberg, 2001, s 67.

¹⁶ Otterup, 2005, s 21-23.

¹⁷ Fairclough, 2003, s 9.

reflektioner men det framhålls också att kampen om identitet också är kampen om olikhet. Detta ger sig till känna när vi använder beskrivningen ”vi” på ett sätt som tränger undan olikhet.¹⁸ Således hävdas det, att reflektioner kring ”vi:et” kan samlas kring eller tolkas som uttryck för den egna gruppidentiteten.

Det kan ifrågasättas i vad mån skolverksamheten konstruerar identiteter, jag anser emellertid att så är fallet. Säljö är tveksam till att skolan är den mest avgörande instansen för lärande (lärande i Säljö's mening är en aspekt av alla mänskliga handlingar och bör enligt honom förstås som en integrerad del av sociala praktiker). Säljö menar att den primära socialisationen som sker i familjen och vänskretsen präglar individen på djupet. Han framhåller att den sekundära socialisationen också spelar en viktig roll för individers lärande och utveckling men att det är i familjemiljöer som individer tillskansar sig sitt första språk, regler för socialt samspel.¹⁹ Utifrån vad Säljö skriver, framstår det som att den primära socialisationen är synnerligen viktig för individers, i alla fall, första identitet och följaktligen även för individers hållningar och attityder.

Socialpsykologen Henri Tajfel har utvecklat *teorin om social identitet*. Tajfel menar att etnocentrism, negativ inställning och diskriminering bottnar i att människor har en stark tendens att kategorisera andra och sig själva i ”ut-grupper” och ”in-grupper”. Tajfel menar att detta beror på ett behov av status som uppnås via jämförelser mellan in-gruppen och ut-gruppen. Desto mer individer identifierar sig med sin in-grupp, desto starkare negativ attityd har vederbörande mot en ut-grupp, hävdar socialpsykologen Henri Tajfel.²⁰

Den *realistiska konfliktteorin* framhåller istället intressekonflikter mellan grupper och innebär att konkurrensen om knappa resurser som bostäder, jobb eller utbildning är av avgörande betydelse för vilken inställning individer tar sig mot vissa grupper. Den dominerande majoriteten ser ”de andra” som utmanare av den sociala och politiska makten och ekonomiska konkurrenter.

Enligt *Defended neighbourhoods*-teorin tilltar rädslan för förlusten av den egna sociala identiteten på grund av en snabb omställning av sammansättningen av boendeområdet.

---

¹⁸ Chouliaraki & Fairclough, 1999, s 94-96.

¹⁹ Säljö, 2005, s 13-15.

²⁰ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 56.

Gordon Allports menar dock med sin *kontakthypotes* att attityder till andra grupper blir mer positiva när kontakterna mellan grupperna ökar, i synnerhet när grupper tillhör samma socialekonomiska klass och eftersträvar samma mål.²¹

Tidigare författares teorier har inte gällt religiösa identiteter i synnerhet utan människor i allmänhet vilket Nobelpristagaren i ekonomi Amartya Sen uppehåller sig kring. Amartya Sen skriver i sin bok *Identitet och våld* att föreställningen om unika och givna identiteter är en illusion. Författaren framhåller att en människa inte endast har en singular identitet utan en mängd olika identiteter. En muslim från Iran som är svensk medborgare är exempelvis inte bara en muslim utan även iranier och svensk. Hon eller han är antagligen mycket stolt över både det iranska och det svenska språket, den svenska och den iranska litteraturen och konsten, för att inte nämna alla identiteter som är förknippade med klass, kön, yrke, politiska åsikter, estetisk smak mm.²² Nobelpristagaren menar att det är fel att se den religiösa tillhörigheten som en allomfattande identitet. Den religiösa identiteten övertrumfar inte alla andra aspekter av en människas förståelser och tillhörigheter. Han betonar även vikten av att uppmärksamma skillnaden mellan att se muslimer uteslutande utifrån deras religiösa tillhörighet och att se dem utifrån deras många olika identiteter.

Problemet med antagandet om singular identitet, i detta fall den religiösa, gäller naturligtvis inte enbart i förhållande till muslimer, utan i lika hög grad alla andra religiösa identiteter såsom kristna, hinduer eller judar.²³ Vidare betonar författaren att känslan av identitet kan vara en källa till stolthet, gemenskap och glädje men samtidigt kan identitet även döda. Amartya Sen framhåller, likt tidigare författare, att en stark och exklusiv känsla av att tillhöra ett kollektiv kan i många fall innebära en upplevelse av distansering från och skillnad gentemot andra grupper. Vidare framhåller Sen att till skillnad från kategoriseringar är identiteter aldrig enkla. Huruvida en kategorisering kan resultera i en känsla av identitet eller inte beror på sociala omständigheter, menar Sen.²⁴

2.4 Kulturkonstruktioner

Kulturbegreppet betraktas i uppsatsen som gemensamma betydelser som delas av olika personer och institutioner i en tid präglad av pluralism, föränderlighet och förgänglighet.

---

²¹ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 56.

²² Sen, 2006, s 29.

²³ Ibid. s 73-81.

²⁴ Ibid. s 19-39.

Vidare betraktas betydelseerna som överlappande och oupphörligt i varande. Kulturella värderingar påstås här ha inflytande på åsikter, attityder och mottaganden, såväl på ett individuellt som på kollektivt plan.

Karin Ljuslinder, medieforskare och författaren till avhandlingen *På nära håll är ingen normal*, menar att delade betydelser som möjliggör bildandet av en kultur görs gemensamma genom reproduktion av symboliska representationer av värden och föreställningar. Vidare menar Ljuslinder att representationer således framstår som centrala i skapandet och befästandet av kulturell ordning där en av samtidens största kultur (re)producenter är massmedierna.²⁵

Mohammed Chaib menar att lärares viktigaste uppgift är att reproducera kulturen, det vill säga bevara konservativa värden. Chaib menar att lärare över hela världen är, medvetet eller omedvetet, tränade med dessa värderingar i sinnet. Kulturöverföring ska förstås som en akt i vilken man bibehåller det som är överenskommet som den kulturella verkligheten i ett givet samhälle. Således menar Chaib att lärare ser sin roll som vakt för grundläggande värden. Ingrid Carlgren motsätter sig dock denna förståelse av lärare som cementerade i konventionella traditioner. Lärararbetet förändras och utvecklas, även om det på ytan ser likadant ut över tid, påpekar Carlgren.²⁶

I artikeln *Rasismen i verkligheten och nyheterna* skriver Birgitta Löwander att rasismens historiska stöd kan beskrivas i tre skilda ideologier. Det tar sin början under första hälften av 1800-talet och rasismens ideologi uttrycktes i religionstermer. Kristendomen och dess utövare framställdes som överlägsna. De följande hundra åren uttrycktes rasismens ideologi med biologiska argument. Den vita rasen ansågs vara överlägsen. Dagens rasism baseras på en föreställning om historia och kultur. Fokus läggs istället på kulturella skillnader. Genom att hävda att kulturen och en historisk känsla av gruppsolidaritet är kittet i samhället och det som ger människor mål och viljestyrka, kan rasister argumentera för att en idealisk nation också är en kulturellt homogen nation. En strategi för att vinna anhängare har varit att underblåsa en hotbild om massinvasion av främmande kulturer som undergräver den nationella gemenskapen och kulturen.²⁷

---

²⁵ Ljuslinder, 2002. s 12.

²⁶ Irisdotter, 2006, s 16-18.

²⁷ *Mörk magi i vita medier* 1998, RED. Ylva Brune. *Rasismen i verkligheten och nyheterna*, s 85-94.

2.5 Lpo 94 och religionsundervisning

Styrdokumentet för det offentliga skolväsendet och därmed för religionsundervisningen är för närvarande Lpo 94. Det kan således vara på sin plats att ge en kort resumé över den aktuella läroplanen och något om dess innehåll, i synnerhet vad gäller internationella frågor och icke-kristna religioner så som islam.

Den gällande läroplanen inleds med skolförvaltningens värdegrund, vilken kanske bäst illustreras med ett utdrag från Lpo 94.

”Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap. 2 §). Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande. Undervisningen i skolan skall vara icke-konfessionell. Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.”²⁸

Av utdraget ovan framgår det att demokratin är skolförvaltningens grundläggande värden. Värden som ”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta” betonas. Dessa värden torde inte, i de flesta fall, utgöra några större problemområden när det gäller skolans förhållande eller interaktioner med muslimska elever eller föräldrar. Det bör dock framhållas att synen på jämlikhet mellan män och kvinnor, inte sällan, skiljer sig åt mellan skolförvaltningen, somliga muslimer och andra individer av icke-svensk härkomst eller för den delen även vissa av svensk härkomst. När det gäller muslimer kommer detta att visa sig längre fram i uppsatsen.

Vidare framhålles kristen etik och dess tradition samt västerländsk humanism. Sven G Hartman skriver i *Att undervisa om religion, livsfrågor och etik i skolan 1994* att dessa rader i läroplanstexten varit föremål för intensiv debatt i medier och riksdag. Vidare påpekar Hartman att kritiker har menat att det är olyckligt att knyta den allmänna skolans värdegrund

---

²⁸ www.fritzes.se, Texten i Lpo 94 är baserad på SKOLFS 1994:1. Ändring införd t.o.m. SKOLFS 2006:23, s 3.

till en speciell tradition, i detta fall kristendomen.²⁹ Lpo 94 betonar också att undervisningen ska vara icke-konfessionell. Men det kan ifrågasättas om undervisningen är icke-konfessionell om den bedrivs i överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition? Följaktligen är det inte osannolikt att muslimer ställer sig samma fråga och på så sätt förhåller sig kritiska till undervisningen eller den offentliga skolförvaltningen vilket i sådana fall utgör ytterligare grund för problemråden och utmaningar.

Från och med Lgr 62 och fram till Lgr 80 har en objektiv undervisning fordrats.³⁰ Det är dock synnerligen förhastat att påstå att objektivitetskravet försvinner med Lpo 94 men begreppet objektiv finns inte med någonstans i hela läroplanstexten, istället formuleras det på följande vis:

”Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. Undervisningen skall vara saklig och allsidig. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.”³¹

Av utdraget ovan framstår det som att begreppen saklighet och allsidighet kommit att ersätta begreppet objektiv. Vidare betonas också att skolan ska vara öppen för skilda uppfattningar och dessutom uppmuntra att de framförs. Det framgår att sakligheten, allsidigheten och öppenheten inte endast gäller i anslutning till olika religioner, utan även gäller skilda uppfattningar och åskådningar. Lpo 94 har också ambitionen att ge föräldrarna en trygghet och föreskriver att dessa med samma förtroende skall kunna skicka sina barn till skolan, ”förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen”. Hartman menar att möjliggörandet av friskolor i första hand utnyttjas av kristna grupperingar.³² Vidare påpekar Jan Samuelsson, författare till *Muslimers möte med svensk sjukvård och skola*, att det alltmer ökande intresset för islamska friskolor pekar på att somliga muslimer uppfattar den svenska skolan som problematisk.³³ Det framstår som att i synnerhet religiösa grupperingar har mindre förtroende för att skicka sina barn till det offentliga skolväsendet. Anledningarna till detta torde vara många och komplexa. Samuelsson skriver att

---

²⁹ Att undervisa om religion, livsfrågor och etik i skolan 1994, Edgar Almèn, Ragnar Furenhed & Sven G Hartman. *Hur religionsämnet formades*, s 19.

³⁰ Härenstam, 1993, s 9-23.

³¹ www.fritzes.se, Texten i Lpo 94 är baserad på SKOLFS 1994:1.

Ändring införd t.o.m. SKOLFS 2006:23, s 4.

³² Att undervisa om religion, livsfrågor och etik i skolan 1994, Edgar Almèn, Ragnar Furenhed & Sven G Hartman. *Hur religionsämnet formades*, s 31.

³³ Samuelsson, 1999, s 110-111.

den svenska skolan snarare intar en kritisk hållning till religiositet och visar en allmän förståelse inför vad en religiös livshållning innebär.³⁴

Kursplanen för religionsundervisning uppehåller sig kring uttryck som ”reflektera över” och ”egna ställningstaganden”. Nedan följer ett utdrag från kursplanen när det gäller ämnets roll i utbildningen.

”Religionskunskap bidrar till att utveckla förmågan att förstå och reflektera över sig själv, sitt liv och sin omgivning och utveckla en beredskap att agera ansvarsfullt. Att bearbeta existentiella frågor och trosfrågor och att betrakta tillvaron utifrån ett etiskt perspektiv ingår i en personlig utvecklingsprocess. Varje människa reflekterar över sådana frågor och behöver tillägna sig redskap i form av traditioner, språk och symboler för att söka mening i de frågor som hon ställs inför i livet.”³⁵

Som tidigare nämns betonas utveckling till att kunna reflektera, ta ställning men också förståelse. Dessa verktyg ska ligga till grund för elevens etiska val och ansvarsfulla ställningstaganden. Vidare framhålles vikten av att bearbeta existentiella frågor och trosfrågor. Det framstår som att religionsundervisningens syfte, i alla fall till viss del, rör elevens personliga identitetsbygge och identitetsfrågor.

Kursplanen betonar vidare vikten av lärostoff. Det anses vara av vikt att eleverna skaffar sig kunskaper om religioner och livsåskådningar men också förmåga att problematisera grundläggande demokratiska värden. Den etiska medvetenheten framhålles som ett syfte för att skapa handlingsberedskap inför bl.a. demokrati- och jämställdhetsfrågor.

I kursplanen under rubriken ”Ämnets karaktär och uppbyggnad” finns följande text.

”Ett gemensamt ursprung finns för de tre religionerna kristendom, judendom och islam. Religionskunskapsämnet ger fördjupad kunskap om dessa religioner, som har haft och har stor betydelse för människor och samhällen. Västerländsk kultur och samhällsutveckling har under lång tid påverkats och påverkas av kristendomen och dess värderingar. Det svenska samhället är starkt influerat av kristendomen i värde- och normsystem, lagstiftning och rättssystem, kultur och traditioner. En viktig grund för denna förståelse är kunskaper om Bibeln och kyrkoåret. Psalmer, sånger, etiska principer och sedvänjor ger uttryck för kristen tro i olika tider. På liknande sätt har andra religioner och livsåskådningar sådana uttrycksformer. I ämnet studeras både de etablerade religionerna och nya religiösa rörelser och fenomen. Likaså ingår att studera hur kulturer och traditioner varierar i olika minoritetsgrupper i Sverige.”³⁶

---

³⁴ Samuelsson, 1999, s 95-97.

³⁵<http://www.skolverket.se/sb/d/662;jsessionid=05B0CD4628F97C67C3D6DC5F0788162A>

³⁶ Ibid.

Av detta utdrag kan det utläsas att de abrahamitiska religionernas gemensamma ursprung särskilt framhålles. Det framstår som att det är inkoherent med kursplanen att utesluta islam ur religionsundervisningen. Istället betonas att religionskunskapsämnet ger fördjupade kunskaper om de abrahamitiska religionerna. Som vi såg tidigare i Lpo 94 betonades kristendomen men i kursplanen för religionskunskap betonas det kristna inslaget i svenskt samhällsliv och kulturarv ännu tydligare. Kunskaper om Bibeln och kyrkoåret anses därför utgöra en viktig grund.

3. Metod

Nedan presenteras metod aspekterna för de undersökningar som ingår i uppsatsen. Gemomförande, undersökningsgrupper och mätinstrument beskrivs. Enkätformuläret beskrivs närmare än resterande mätinstrument eftersom det anses behövas för att förstå hur generaliseringar gjorts. Avslutningsvis analyseras metodologiska val.

3.1 Metod och tillvägagångssätt

I uppsatsen har jag använt mig av såväl kvalitativ som kvantitativ metod, i den bemärkelse att jag beskriver och analyserar data med hjälp av både talade ord och siffror. Jan Trost skriver i *Enkätboken* att både kvalitativa och kvantitativa studier behövs, och att de ofta kan användas i kombination med varandra.³⁷

Tre tematiska frågor (tidigare angivna) utgör underlaget för att uppsatsens övergripande syfte ska uppnås. Vid delstudie ett har informationen fångats upp med hjälp av sekundärlitteratur och semistrukturerade intervjuer som tillämpats på två skolsköterskor, fyra högstadielever och två religionslärare (se bilaga ett och två) för att ge svar på den första tematiska frågan. När det gäller studie två och tre har data fångats upp med hjälp av sekundärlitteratur, enkätundersökning (se bilaga tre) och nyss nämnda enkät under ledning. Det kan framhållas att data i studie tre dessutom har fångats upp med hjälp av artiklar, Internet och anteckningar från en föreläsning om skolavslutningar i kyrkan. I delstudie två har det vidare ansetts lämpligt att använda komparativ och deskriptiv metod, för att ge svar på den andra tematiska frågan i uppsatsen. I detta sammanhang har en elevgrupp som inte undervisats om islam och muslimer jämförts med en annan elevgrupp som undervisats i ämnesområdet.

Innan undersökningsarbetet inleddes sändes samtliga undersökningsinstrument till rektorer, religionslärare och skolsköterskor för godkännande. Vid alla datainsamlingstillfällen har jag varit närvarande och angett syftet med min uppsats, svarat på de frågor som kom upp och samlat in enkäter och data. Studien har genomförts vid två högstadieskolor och uteslutande tillämpats på åttonde- och niondeklassare samt skolpersonal. Totalt har fem klasser besvarat enkäten vilket har resulterat i 92st elevenkät svar. Frivilliga elever har efterfrågats för intervjuer och i den mån det varit möjligt har genus och religiös tillhörighet balanserats.

---

³⁷ Trost, 2001, s 17.

Intervju- och enkätundersökningarna har, i den mån det varit möjligt, genomförts på ett likartat sätt vid samtliga skolor och klasser. Samtliga intervjupersoner har besvarat ”enkäten under ledning”³⁸ i samband med intervjun.

Fyra elever och fyra av skolpersonalen har deltagit i de tidigare nämnda semistrukturerade intervjuerna. Intervjuerna har tagit 20-45min att genomföra per intervju och är inspelade på kassetband. För att vara säker på att jag inte misstolkat respondenterna vid intervjutillfället har de kvalitativa data som används här, skickats till skolpersonal och föreläsare för kontroll. Jag har fått medgivande från fyra personer (se bilaga fyra), varav en av dessa har godkänt intervjuåtergivningen per telefon. Dessvärre har det ej funnits möjlighet att kontakta eleverna för godkännande. Men eftersom intervjuerna är inspelade och respondenternas namn inte tillkännages, anses data från elevintervjuerna kunna rapporteras.

3.2 Bakgrundsfaktorer

Bakgrundsfaktorerna i denna uppsats har baserats till största delen på de frågor som ställdes i enkäten såsom kön, ålder, vederbörandes uppväxtreligion och vilken religion vederbörande anser sig tillhöra. Vilken skola respektive respondent tillhör och dessutom, när det gäller enkätundersökningen, vilken elevgrupp respektive elev tillhör (elevgrupp A eller B).

Elevgrupp A som redovisas i bilaga fem består av två niondeklasser (totalt 36 elever). Elevgruppen går i en skola med ca 200 elever varav mindre än fem elever i skolan är muslimer. Elevgrupp A har läst islam och har således bekantat sig med religionen något. Vidare är skolan belägen i en ort bestående av ca 4600 invånare.

Elevgrupp B som redovisas i bilaga sex består av tre åttondeklasser (totalt 56 elever). Elevgrupp två går i en skola bestående av ca 300 elever varav mer än 30 elever på skolan är muslimer. Elevgrupp B har dock ännu inte läst islam och har således ännu inte, via undervisning, bekantat sig med religionen. Skolan är belägen i en stad två mil bort från den förra skolan. Staden har ca 17 500 invånare.

Skiljaktigheter i fråga om attityder till muslimer relateras till dessa bakgrundsfaktorer. I bilaga fem och sex visas tabeller över de två olika elevgruppernas värden. Ju högre medelvärdet är,

---

³⁸ Patel och Davidson, 1994, s 60.

dvs. ju närmare fem det ligger, desto mer positiv inställning till muslimer och islam har respondenterna. Tabellerna i bilaga fem och sex visar även sambanden mellan kön och attityder till islam, muslimer och skolavslutning i kyrkan.

3.3 Enkätformuläret

Högstadiееlevens attityder till muslimer har fångats upp med hjälp av en enkät bestående av ett antal olika påståenden där svaren tilldelats numeriska värden från ett till fem. Dessutom har fyra av dessa enkäter besvarats i samband med tidigare redovisade elevintervjuer. Vid dessa intervjuer har motivering efterfrågats vid samtliga ställningstaganden i enkäten. Därför är metoden kvalitativ och kvantitativ.

3.3.1 De ställda frågorna

Enkätens respondenter uppgår till 92 elever totalt. Av dessa har tre elever uppgivit att de är muslimer (ca 3%). Enkäten innehåller attitydfrågor om islam och muslimer och inställningar till skolavslutning i kyrkan. Dock kommer endast de attitydfrågor, eller egentligen påståenden, som rör attityder till muslimer och inställningar till skolavslutning i kyrkan att redovisas i denna uppsats. De resterande attitydfrågorna har inte tagits med i resultatdelen (dock finns vissa data angående det nyss nämnda i bilaga fem och sex).

Ungdomarnas attityder till muslimer och inställningar till skolavslutning i kyrka mäts med följande sju påståenden:

- Det är positivt om skolan tar in en imam (muslimsk präst) som socialt stöd för elever.
- Muslimer bör få ledigt från skolan vid muslimska högtider.
- Få muslimer kan räknas som terrorister.
- Muslimer ska få bära slöja, som visar ansiktet, i klassrummet.
- Muslimer bör få bygga moskéer i Sverige.
- Det är positivt om Sveriges statsminister vore muslim.
- Det är positivt om min pojkvän/flickvän eller partner vore muslim.
- Skolavslutningen bör äga rum i kyrkan.

Som svarsalternativ kan anges: (5) instämmer helt, (4) instämmer delvis, (3) vet ej/obestäm, (2) instämmer inte, (1) instämmer inte alls. När det gäller attityder till muslimer har det ansetts att elevernas enkätsvar rörande de sju påståendena korrelerar med varandra och sambanden är så tydliga att ett gemensamt mått gällande attityder till muslimer har kunnat bildas.

Vid datainsamlingstillfället förklarades det för samtliga respondenter att svarsalternativen kommer att tolkas på följande sätt: svarsalternativ 5 tolkas som att respondenten är pro-muslimer eller sympatiserar med muslimer, svarsalternativ 4 tolkas som att respondenten är tolerant gentemot muslimer, svarsalternativ 3 tolkas som att respondenten är neutral till- eller obestäm/ovetande om muslimer, svarsalternativ 2 tolkas som att respondenten är mindre tolerant gentemot muslimer och svarsalternativ 1 tolkas som att respondenten är intolerant gentemot muslimer. Utifrån de sju påståendena i enkäten har ett medelvärde räknats ut av samtliga enkätsvar.

Medelvärdena anses kunna tolkas på följande sätt: medelvärde 5,00-4,01 tolkas som att respondenten är pro-muslimer eller sympatiserar med muslimer, medelvärde 4,00-3,01 tolkas som att respondenten är tolerant eller positiv gentemot muslimer, medelvärde 3,00-2,01 tolkas som att respondenten är obestäm/ovetande eller neutral gentemot muslimer. Medelvärde 2,00-1,00 tolkas som att respondenten är intolerant eller mindre tolerant gentemot muslimer.

3.4 Val av undersökningsgrupp

Ett antal urvalskriterier som har att göra med uppsatsens syfte har varit betydelsefulla vid valet av undersökningsgrupp. Ett första urvalskriterium, som är kopplat till första delstudien i uppsatsen, har varit att i någon mån välja en skola som har eller har haft interaktioner med muslimska elever eller föräldrar så att intervjupersonernas information ger svar på fråga 1. Den andra delstudien undersöker i vad mån religionsundervisning om islam och muslimer bidrar till att utveckla elevernas förståelse och känsla för tolerans i anslutning till muslimer. Därför blev ett viktigt urvalskriterium att en elevgrupp skulle bestå av elever som inte undervisats om islam och muslimer, och att en annan elevgrupp skulle bestå av elever som undervistas om islam och muslimer. Den sista delstudien behandlar elevinställningar till en skolavslutning i kyrkan, men avsåg från början att i större utsträckning belysa muslimska elevers perspektiv av saken.

Min ursprungliga tanke var att välja en skola med hög andel muslimska elever och en skola med låg andel muslimska elever och sedan jämföra och analysera den data som hade fångats upp. Jag anser att denna sammansättning av undersökningsgrupp hade fyllt samtliga av de ovan angivna urvalskriterierna. Vad gäller skolan med låg andel muslimska elever har jag inte haft några svårigheter med undersökningsarbete och resultat. Men de skolor med hög andel muslimska elever som tillfrågats har valt att inte medverka i studien. I ena fallet ansågs studien för enkelspårig, eftersom den uteslutande ansågs handla om islam och dessutom trodde man att jag inte skulle få ett användbart resultat av skolan ifråga. Medan man i det andra fallet menade att SO-läraren på skolan själv skulle framstå som intolerant gentemot muslimer om frågorna i enkäten besvarades ärligt. Vidare framhölls det att ett lugnt klimat rådde mellan muslimska och icke-muslimska elever på skolan och att studien riskerade att störa detta klimat.

Med anledning av detta har istället studien bedrivits vid skolor som varit villiga till att medverka, vilket har inneburit att den tidigare nämnda och från första början avsedda skolan med ett lågt antal muslimska elever har medverkat samt en annan skola med något större antal muslimska elever har medverkat. Detta innebär att i synnerhet den tredje delstudien har blivit lidande med tanke på det låga deltagandet av muslimska elever (3st). Således kan föga sägas om muslimska elevers inställning till en skolavslutning i kyrkan. Men däremot finns det andra grupperings inställning som ansetts intressanta att analysera och diskutera. Därför har denna delstudie ändå inkluderats i uppsatsen. Urvalskriterierna för den första och andra delstudien anses dock vara uppfyllda.

3.5 Reliabilitet

I boken *Forskningsmetodikens grunder* skriver Runa Patel och Bo Davidson att reliabilitetsaspekten gäller hur noggrann man är vid datainsamling, bearbetning och analys, dvs. vad som görs för att förhindra slumpinfltelser i olika skeenden av studiens genomförande.³⁹

Samtliga intervjuer utfördes i en lugn och ostörd miljö och frågorna har formulerats på liknande sätt till samtliga respondenter. Datainsamlingsmetoden gav mig också möjlighet att

---

³⁹ Patel och Davidson, 1994, s 86-88.

närmare förtydliga frågorna vid misstanke om att respondenterna inte förstod eller missuppfattade intervju- och/eller enkätfrågorna. Det är dock svårt att uttala sig om respondenterna givit uttryck för sina egentliga erfarenheter, tankar och attityder. Jag kan inte utesluta att den s.k. intervjuareffekten har uppstått, dvs. att respondenterna medvetet eller omedvetet förstått vad som förväntats av dem.⁴⁰ Vidare kan det ifrågasättas om mitt differenta yttre har påverkat respondenternas svar. Inte sällan, har jag misstagits för att vara muslim och det kan vid dessa tillfällen inte uteslutas att det påverkat respondentens svar. En närmare granskning och jämförelse av de individuella intervju- och enkätsvaren visar att data från dessa samvarierar i ganska stor utsträckning. Enkätformuläret har testats på ett antal personer i den tilltänkta åldersgruppen innan den sattes i verket. Mätinstrumentets precision och i synnerhet hur data har tolkats kan självklart problematiseras. Men vid samtliga enkätundersökningar har det redovisats hur utfallet kommer att tolkas. Därför torde respondenterna, i alla fall på ett underförstått sätt, haft kännedom om hur utfallet skulle komma att kategoriseras.

3.6 Validitet

Validiteten gäller huruvida man studerar det man avser att studera,⁴¹ i mitt fall om de svar jag fått på mina frågor verkligen säger något om vilka utmaningar eller konflikter som kan uppstå mellan muslimer och den svenska skolan, i vad mån religionsundervisning bidrar till att utveckla elevernas förståelse och känsla för tolerans i anslutning till muslimer, och till sist vilket förhållningssätt som finns till en skolavslutning i kyrkan bland elever. Det bör här alltså ifrågasättas om de svar jag fått uttrycker något annat än det tilltänkta.

Det förefaller inte orimligt att ifrågasätta respondenternas trovärdighet i anslutning till både enkät- och intervju svaren. Det kan inte uteslutas att respondenterna försökt framställa sig själva i en så bra dager som möjligt, så att de inte talar om hur de verkligen förhåller sig, utan istället hur de önskar att de gjorde eller hur de känner att de borde göra. Genom min försäkran om att behandla informationen konfidentiellt, hoppas jag att respondenterna har varit uppriktiga.

---

⁴⁰ Patel och Davidson, 1994, s 86-88.

⁴¹ Ibid. s 84-86.

Vidare framhåller Patel och Davidson att ”den samtidiga validiteten” innebär att man prövar sitt mätinstrument.⁴² I denna uppsats har en attitydskala konstruerats för att kunna uttala sig om elevattityder i anslutning till muslimer. För att få ett bredare underlag för kategorisering av elevattityderna har dessa belysts med kvalitativa data i form av enkäter under ledning. Vid dessa tillfällen har respondenten fått motivera samtliga sina ställningstaganden. Detta har gjort så att jag kunnat underbygga min kategorisering av elevattityder till muslimer.

3.7 Metodanalys

När det gäller val av metod, skriver Denscombe i *Forskningshandboken*, att det finns fyra forskningsmetoder att välja mellan: frågeformulär, intervjuer, observationer och skriftliga källor. Denscombe skriver att valet påverkas av strategierna i sig själv och att det också speglar forskarens preferenser när det gäller typ av data som ska skaffas fram och praktiska överväganden beträffande resurser, tid och tillgång till data. Vidare framhålles det att forskningsmetoderna är olika och vissa lämpar sig bättre för vissa situationer än för andra. De kan också komplettera varandra och kombineras för att skapa högre kvalitet i undersökningen.⁴³

Denscombe skriver att nackdelarna med att kombinera metoder kan vara att tillvägagångssättet kräver mycket tid och att vissa områden av undersökningen, till följd av tidsbristen, måste offras. Vinsten å andra sidan är att forskaren ges möjlighet att se saker ur olika perspektiv, att bekräfta resultat och att validiteten i data kan öka, menar Denscombe.⁴⁴

Föreliggande uppsats första delstudie belyser och uppehåller sig kring utmaningar och konflikter. Det har ansetts att utmaningar och konflikter bäst beskrivs med talade ord och därför har denna delstudie genomförts med en kvalitativ metod. En större frekvens intervjupersoner och större mångfald på intervjupersonerna hade självklart givit resultatet större tillförlitlighet och fler perspektiv. Även enkätundersökningen och ”enkäten under ledning” hade kunnat inkludera fler respondenter för starkare samband, förståelse och generaliserbarhet. Det bör här framhållas att också observationsmetoden antagligen hade belyst resultatet mer än vad som gjorts. Det hade antagligen varit fruktbart att observera religionsundervisningen om islam och muslimer. Rimligen hade data angående elev- och

---

⁴² Patel och Davidson, 1994, s 86-88.

⁴³ Denscombe, 2000, s 101-103

⁴⁴ Ibid. s 101-103

lärarattityder, elev- och lärarebeteenden och didaktiska tillvägagångssätt varit till nytta för uppsatsens syfte. Den kanske främsta fördelen med observationsmetoden är att jag hade kunnat studera beteenden och skeenden i dess direkta och naturliga sammanhang, och på så vis kanske minska risken för tillrättalagd information som intervjuer eller enkäter kan medföra.⁴⁵ Men med tanke på den tidsbrist som inverkat, har begränsningar varit nödvändiga. Jag menar dock att mitt val av metod har vissa förtjänster. Intervjuer ger möjlighet till motfrågor, förtydliganden och djupare förståelse för respondenten. Enkäter å andra sidan gör det möjligt att, på ett ganska lätt och smidigt sätt, nå ett stort antal respondenter. Att metoderna dessutom används i kombination med varandra torde ge ett adekvat resultat för uppsatsens syfte.

---

⁴⁵ Patel och Tebelius (red), 1987, s 94.

4. Delstudie 1: Muslimer och svenska skolor. Potentiella utmaningar eller konflikter.

Det bör redan nu poängteras att islam inte är en enhetlig religion och detsamma gäller för dess utövare. Alla muslimer är inte troende och alla muslimer resonerar, självklart, inte likadant. Därför bör generaliseringar av muslimer, liksom av andra människor, brukas med återhållsamhet. Jag anser att religionsutövare är påverkade av den kontexten (och/eller kulturen) de befinner sig inom och utformar sin religionsutövning under påverkan av den kontexten. Jag menar att muslimerna i Sverige har skapat ett unikt islam, ett svenskt islam.

Det ”svenska islam” gör sig märkbart inte minst vid halloween då Islamik Center i Malmö var upplyst av brinnande ljus. Vidare är det inte ovanligt att muslimer deltar i traditionellt julfirande. Som lärare innebär detta att man får vara uppmärksam på att inte låta sig göra bruk av stereotypa föreställningar som avindividualiserar den enskilde. Den sociala definitionen av termen muslim syftar i uppsatsen till att markera en identitet vilken också muslimer kan göra bruk av i samma syfte. Men den normativa definitionen syftar till att definiera hur en muslim bör vara, vilken i Sverige kan innebära en annan norm med tanke på att svenska muslimer finns i en annan kontext än exempelvis muslimer i arabvärlden. Det är följaktligen inte ovanligt med muslimer som äter griskött och/eller dricker alkohol.

Otterbeck och Hjärpe påpekar att det som främst utmärker en muslim är tillerkännandet av trosbekännelsen (shahada).⁴⁶ Nedan följer eventuella problemområden eller utmaningar mellan svenska skolor och muslimer. Jonas Otterbecks bok *Islam, muslimer och den svenska skolan* (1999) och Jan Samuelssons bok *Muslimers möte med svensk sjukvård och skola* (1999) har till stor del använts som grund till stoffet nedan.

4.1 Synen på religion

Samuelsson skriver att positivismen haft stor betydelse för hur relationen mellan tro och vetande har kommit att uppfattas i västvärlden och inte minst i Sverige. Samuelsson berättar att positivismens grundare Auguste Comte (1798-1857) bland annat hävdade att all vetenskap måste hålla sig till det erfarenhetsmässigt givna och att alla typer av metafysiska spekulationer

---

⁴⁶ Hultinger & Wallentin, 1996, s 208. Hjärpe, *99 frågor om islam* 2004, s 116.

måste avvisas. Vidare tillkännages att tro och vetande inom positivismen oftast uppfattas som motsatser. Religion ses ej sällan som vidskepelse som är ett övervunnet stadium och dess arvtagare är den moderna naturvetenskapen. Men detta förhållande mellan religion och vetenskap är nästintill obefintligt i islams och muslimers tänkevärld menar Samuelsson. Författaren hävdar att tro och vetande inte står i ett motsatsförhållande till varandra inom islam, som det ofta kommit att göra mellan kristendom och vetenskap i västvärlden. Dessutom påstår Samuelsson att Koranen och muslimer kan uppfatta den som inte tror på islam eller den teistiska Guden som mindre intellektuell. Muslimer kan tycka att personen i fråga inte kan tänka klart eller dra logiska slutsatser, skriver Samuelsson. Den muslimska grundständpunkten är att islam helt överensstämmer med naturens lagar och att naturlagarna aldrig står i motsättning till den muslimska tron, utan bekräftar den. Samuelsson slår fast att muslimer ofta menar att förnuft och vetenskap bekräftar islam.⁴⁷

Vidare skriver Samuelsson att det som i västvärlden kan uppfattas som förnuftigt inte alltid betraktas som förnuftigt bland muslimer. Mål i läroplanen som att fostra kritiskt tänkande, självständiga individer och att motverka traditionella könsroller är inte självklart förnuftiga värden för många muslimer, menar författaren. Samuelsson skriver att, för många troende muslimer i Sverige är dessa mål kontroversiella och svårbegripliga. Vad är ett kritiskt tänkande? Är det att inte tro på någonting? Är det att ifrågasätta Gud eller profeten Muhammads sunna (sed)? Är det att sätta sitt förnuft högre än gudomlig auktoritet?

Författaren betonar att muslimer inte är neutrala inför religiositet utan självklart intar muslimer en positiv ställning till tron på Gud och ser det som något som bör värderas högt. Medan den svenska skolan snarare intar en kritisk hållning till religiositet överhuvudtaget och visar en allmän oförståelse inför vad en religiös livshållning innebär, hävdar Samuelsson. Samuelsson framhåller att det i sammanhanget bör betänkas att det ideologiska målet för aktivt troende muslimer i Sverige är att upprätthålla islam. Författaren menar att eftersom skola och muslimer ofta förstår och tolkar religion utifrån två, till ganska stor del motstridiga perspektiv, kan konflikter uppstå mellan skolans aktörer och muslimer. Samuelsson förklarar att distinktionen som ibland görs mellan tro och vetande i svenska skolor inte alltid är lika självklar för muslimer.⁴⁸

---

⁴⁷ Samuelsson, 1999, s 83-84.

⁴⁸ Ibid. s 95-97.

4.2 Synen på undervisning

4.2.1 Religionsundervisningen

Muslimska föräldrar ser ibland med misstänksamhet på religionsundervisning i svenska skolor. De kan frukta att deras barn påverkas till att överge sin religion.⁴⁹ Vidare kan de oroa sig för att läraren är direkt negativ till religiositet över huvudtaget.⁵⁰ Tidigare kunde muslimska elever befrias från religionsundervisningen. Rätten till befrielse från religionsundervisningen togs bort 1997 eftersom riksdagen menade att syftet med religionsundervisning annars gick förlorat. Vidare har läroböcker fått kritik av muslimska organisationer för att innehålla fel i sina beskrivningar av islam. Forskaren Kjell Härenstam påpekar i sin avhandling *Skolboks-islam* att läromedlen varit styrda av den aktuella debatten om islam.⁵¹ Längre fram i uppsatsen behandlas detta ytterligare.

4.2.2 Naturvetenskapliga ämnen

Framförallt Big Bang-teorin och Darwins utvecklingslära kan kritiseras av vissa muslimer. Paralleller kan dras till vissa kristna kreationister. Vissa muslimer kan påstå att teorierna inte stämmer överens med sanningen och att lärare missleder eleverna genom att undervisa om teorierna. Orsaken till att somliga muslimer opponerar sig mot teorierna är att de av somliga muslimer anses strida mot islams lära om att gud skapade världen.⁵²

4.2.3 Sexualundervisning

Muslimska föräldrar är ofta kritiska till skolans sexualundervisning. De kan tycka att den inte hör till skolans sfär, utan snarare till hemmets. Vidare kan, liksom med idrotten, könsblandade klasser väcka reaktioner. Detaljerade bilder och filmer av sexuell karaktär tenderar också till att väcka kritik bland muslimska föräldrar. Ett vidare argument är att sexualundervisning uppmanar elever att skaffa sig sexuella erfarenheter innan de är mogna för det och innan det är tillåtet (dvs. innan giftermål). I skolor där det finns många muslimer tillämpas ibland en könsseparerad sexualundervisning. Lärare kan dock tycka att en av poängerna, att

---

⁴⁹ Otterbeck, 1999, s 60.

⁵⁰ Samuelsson, 1999, s 105.

⁵¹ Otterbeck, 1999, s 61.

⁵² Ibid. s 65.

avdramatisera sexualiteten, går förlorad med sexualundervisningen i könsåskilda elevgrupper.⁵³

4.2.4 Musik

Det är inte särdeles vanligt att muslimska föräldrar opponerar sig mot musikundervisningen. När det förekommer är det oftast gentemot att deras barn sjunger kristna sånger. Det finns dock även de som opponerar sig mot popmusik i musikundervisningen. Föräldrarna menar att popmusik uppmuntrar deras barn till ett omoraliskt beteende och till trotsighet mot dem. Särskilt västerländsk musik anses kunna leda till nyss nämnda typ av beteende.⁵⁴

4.2.5 Idrott

Muslimers klädvanor innebär kanske större utmaningar i samband med idrott än andra ämnen. Förbudet mot att exponera kroppen kan få konsekvenser när en muslimsk elev ska utöva någon idrott eller simma och duscha därefter. Dock betonas god hälsa och renlighet av muslimska lärde. Muslimska föräldrar kan reagera starkt på att deras barn, oftast döttrar, ska vara nakna tillsammans med andra och behöva delta i könsblandad idrottsundervisning, där föräldrar menar att osedlig klädsel kan betraktas av deras barn. Vidare kan föräldrar reagera mot att deras döttrar ska vara utan huvudduk vid idrottslektioner. Detta kan man dock komma runt genom att en sådan brukas i idrotten tillsammans med löst sittande plagg. Om möjlighet finns för skolan kan idrotten placeras sist på schemat så att muslimska barn kan duscha hemma.

Andra skolor har löst ”samduschproblemet” genom ett draperi som kan garantera de muslimska eleverna integritet. Självklart är separata duschar en bra lösning om tillgång till det finns. Vissa muslimska barn lär sig att låta det ”osedliga” passera deras sinnen. I ett land som Sverige är det svårt att aldrig se eller stöta på något som inte strider mot någon tolkning av islam. Därför hamnar en del av ansvaret, för att inte se eller göra något som strider mot islam, på barnen själva.⁵⁵

Att visa sig i badkläder anses av många starkt troende muslimer som oanständigt. Detta gäller oftast för flickor. Detta leder ofta till att muslimska flickor inte deltar i simundervisningen.

---

⁵³ Otterbeck, 1999 s 61-62. Samuelsson, 1999, s 106.

⁵⁴ Otterbeck, 1999, s 63.

⁵⁵ Ibid. s 63

Vissa lärare föreslår då att eleven i alla fall kan vara med och titta, vilket av föräldrarna kan ses som lika osedligt som om deras barn skulle ha deltagit i simundervisningen. En muslimsk flicka kan sägas begå en synd då hon betraktar halvnakna kroppar. Många föräldrar låter dottern delta om hon har en t-shirt och ett par långa shorts på sig. Andra föräldrar ställer krav på könsseparerad simning eller idrott. Skolan får avgöra i vad mån den är villig till att kompromissa. I vissa fall vid simning ger idrottsläraren muslimska elever andra fysiska aktiviteter att ägna sig åt.⁵⁶

4.3 Synen på dryck- och matregler

Otterbeck framhåller att muslimer anser att följande är haram (förbjudet) att äta: kadaver, blodmat, svinkött, sådant kött varöver någon annans namn än Gud har åkallats, och vin eller alkoholhaltiga drycker eller mat. Vad gäller svenska skolor har de främst tre kategorier av muslimer att förhålla sig till i anslutning till mat 1) De som inte bryr sig om påbuden angående mat; 2) De som inte vill äta blodmat eller svinkött; 3) De som vill ha mat som uppfyller samtliga påbuden angående mat, med halal-slaktat (halal-tillåtet) kött. Den sistnämnda kategorin muslimer vill att maten förbereds i separata kärl som inte använts till mat som är haram. Detta kan jämföras med de äckelkänslor som framkommer hos somliga när det kommer till deras kännedom att deras mat förberetts i samma kärl som råttkött. Vid skolor brukar muslimer antingen få speciellt tillagade köttträtter eller så väljer muslimer att äta vegetariskt. Att erbjuda halal-slaktat kött är självklart svårare för skolor. Det viktiga är dock att upplysa om vilken kost som finns och att det inte kommer att finnas något annat samt att fråga vad respektive elev vill ha av det som finns.

Otterbeck skildrar en incident som väcker spännande frågor: I matsalen såg en lärare att en muslimsk pojke tog en korv. Då skrek en i matpersonalen: ”Du där! Du ska inte ha någon korv! Du är muslim! Ge hit korven!”⁵⁷ Pojken blev kort därefter av med korven. De spännande frågorna är följaktligen: Vem bestämmer vad pojken ska äta? Föräldrarna, matpersonalen eller pojken själv? Är det matpersonalens ansvar att se till att barn följer föräldrarnas vilja eller agerade de så här för att maten ska räcka som beräknat?

---

⁵⁶ Otterbeck. 1999, s 57-60.

⁵⁷ Ibid. s 50-52.

4.4 Synen på klädsel

Det som kanske först uppmärksammas och skiljer muslimer från icke-muslimer är sannolikt sättet för, i synnerhet, kvinnor att klä sig. Enligt islam är det förbjudet att exponera kroppen för någon annan än den vederbörande är gift med. Båda könen ska på lämpligt sätt skyla sina kroppar inför varandra så att förbjudna lustar inte väcks. När det gäller kvinnor anses detta legitimerat i sura 24:31 där det förordas att ”ej visa sina behag undantagandes vad som alltid är synligt därav”. Detta brukar oftast tolkas som att ansikte och händer får vara synliga.⁵⁸

Ibland kan det finnas ett stort socialt tryck på kvinnor att klä sig anständigt och ”islamiskt”. Men det finns en betydande andel muslimska kvinnor som väljer att klä sig islamiskt av religiösa skäl. Många väljer även denna klädsel för att markera en islamisk identitet. Klädvanorna skiljer sig beroende på ursprungsland, ålder, social grupptillhörighet och om personen i fråga bor på landet eller i en stad. Numera finns dock en internationellt accepterad islamisk kvinnodräkt. Denna består av en lång rak, icke-åtsittande klänning och en huvudduk som täcker hår, nacke, skuldror samt bysten. Ansiktet och händer täcks dock inte. Denna kvinnodräkt är vanlig för unga studerande kvinnor i muslimska länder. Muslimska mäns klädesvanor brukar inte skilja sig särdeles mycket från västerländska mäns. Men det finns också regler för hur muslimska män ska klä sig. De uppmanas vara sedligt klädda och ha löst sittande klädesplagg som täcker kroppen, minimum är ovan naveln och ner till knäna. Ofta rekommenderas också en huvudbonad.⁵⁹

Klädseln är ett sätt för muslimska elever att tydligt urskilja sig från resten av sina klasskamrater. Således är klädseln kanske det första lärare lägger märke till hos muslimska elever. Detta gäller framförallt i anslutning till vissa muslimska flickors sätt att klä sig. Ibland kan lärare se klädseln som ett utslag av kvinnoförtryck. En klädedräkt kan vara en del av ett förtryck mot kvinnor men det finns även andra sätt att förstå den på. För muslimska elever kan den fungera som identitetsskapande. Vidare kan kvinnodräkten förstås som ett påbud från Gud och flickor kan bära den av respekt och vördnad. Det är inte ovanligt att muslimer anser sig få gudomlig belöning för detta.⁶⁰ Om lärare anser att en flicka är utsatt för en tydlig

---

⁵⁸ Samuelsson, 1999, s 104.

⁵⁹ Otterbeck, 1999, s 55-57

⁶⁰ Ibid. s 55-57.

nedvärdering på grund av sin könstillhörighet, kan man genom diskussioner med föräldrarna och flickan försöka förändra hennes situation.⁶¹

4.5 Äktenskap och muslimska elever

Det händer att muslimska flickor ingår äktenskap när de går i grundskolan och att föräldrarna således vill ta dem ur skolan. Svensk lag förbjuder giftermål innan 18 års ålder. Vidare är det inte heller tillåtet att ta sitt barn ur skolan. I dessa fall finns ofta ett socialt tryck på flickan att vara familjen till lags. Liknande press finns också på muslimska pojkar men inte i lika stor utsträckning. Somliga muslimska teologer hänvisar till normerande muslimsk sed där tvångsäktenskap uttryckligen förbjudits. Profeten Muhammad ska ha upplöst ett äktenskap när en kvinna kom inför honom och visade sitt missnöje. I praktiken gör detta en ringa förändring. Giftermål sker ofta som en allians mellan två släkter. Kusinäktenskap förekommer. Heder och pengar är inblandat och den som vägrar kan bli utstött ur släktgemenskapen eller, i extrema fall, bli mördad. Men i många muslimska länder är allt detta under förändring till det bättre.⁶²

4.6 Kristna och/eller svenska högtider

Det är inte ovanligt att muslimska föräldrar inte vill att deras barn ska delta i firandet av svenska och/eller kristna högtider. För somliga är detta lätt att förstå, men desto svårare att undvika. Exempelvis sker skolavslutningar ofta i kyrkor, elever sjunger psalmer och använder kristna symboler. Vidare firas påsk och vid jul kan Jesus liv inkluderas i lektionsundervisningen. Dessutom förekommer luciatåg och valborgseldar. Dessa dagar föregås ofta av pysseldagar och andra aktiviteter i anslutning till högtiderna. För en muslim är det lätt att sammankoppla dessa aktiviteter med kristendom.⁶³ Det är inte ovanligt att muslimer ser det som att skolan försöker lura på muslimska elever en främmande religion. Det alltmer ökande intresset för islamiska friskolor pekar på att somliga muslimer uppfattar den svenska skolan som problematisk.⁶⁴

---

⁶¹ Otterbeck, 1999, s 57.

⁶² Ibid. s 69-70.

⁶³ Ibid. s 74.

⁶⁴ Samuelsson, 1999, s 110-111.

4.7 Muslimers religionsutövande i skolan

Muslimska högtider som kan påverka skolarbetet är främst *ramadan*, *id al-fitr* och *id al-adha*.

Ramadan är det muslimska årets nionde månad, den s.k. fastemånaden. Det innebär att muslimer avhåller sig från mat, dryck, rökning och sexuella handlingar under dygnets ljusa timmar. Fastan bryts när det har blivit mörkt.⁶⁵ Fastan brukar iakttas när en utövare är religiöst vuxen, dvs. vid puberteten. Ansträngningen det innebär att fasta kan inverka på skolarbetet. Det är dock inte på tal om att elever behöver ta ledigt från skolan.⁶⁶ Eftersom den islamsiska kalendern utgår från månens cykler infaller inte ramadan vid samma tidpunkt varje år utan förskjuts i förhållande till årstiderna. Det islamsiska året är ungefär 11 dagar kortare än solåret.⁶⁷ En bit in på 2000-talet kommer ramadan att infalla under hösten.

Id al-fitr är fastebrytandets fest. På turkiska kallas festen *sheker bayram* (sockerfesten, sötsaker äts flitigt) vilket innebär att elever från området ofta inte kallar festen *id al-fitr*. I muslimska länder är det en officiell helgdag. Det är brukligt att ge barnen pengar och presenter. Med högtiden förknippas zakat (allmosan), den religiösa skatten till behövande.⁶⁸

Id al-adha, på turkiska kallad *kurban bayram*, är den muslimska offerfesten. Den firas till åminnelse av Abrahams hängivenhet och lydnad inför gud och villighet att följa guds befallning att offra sin son. Runtom i världen utförs en typologisk och symbolisk rituell slakt av ett boskapsdjur. I Sverige är det dock förbjudet att utan tillstånd själv slakta. I samband med offerfesten samlas familj, släkt och vänner för fest och umgänge. Det är vanligt att barnen får presenter.⁶⁹

Det är vanligt att muslimska elever begär ledigt en dag vid *id al-adha* och två dagar vid *id al-fitr*. Enstaka lovdagar bör inte medföra några större komplikationer då många icke-muslimska elever också får extra ledigt. Det är dock rektorn som beslutar om ledighet.

Muslimer bör be fem gånger om dagen, dock är det endast ett fåtal muslimer som ber fem gånger om dagen. En bön tar ungefär fem minuter att förrätta. Muslimska tider för bön är

---

⁶⁵ Hjärpe, 99 frågor om islam, 2004, s 130-131.

⁶⁶ Otterbeck, 1999, s 66.

⁶⁷ Hjärpe, Islam Lära och livsmönster, 2005, s 110.

⁶⁸ Hjärpe, 99 frågor om islam, 2004, s 132-34.

⁶⁹ Ibid. s 132-34.

flexibla och behöver inte nödvändigtvis sammanfalla med lektionstid Den viktigaste bönen för muslimer infaller på fredagseftermiddagen, utförs om möjligt i moskén. Det anses vara förtjänstfullt att delta vid fredagsbönen med kollektivet. Om det går att planera schemat för att ge utrymme för denna bön i klasser med många muslimer, är det självklart föredömligt. Men det är inte rimligt att ge ledighet till muslimska elever i klasser med få muslimer, i annat fall än undantagsfall.⁷⁰ Det bör dock tilläggas att muslimer ofta kräver ett avskilt rum där de kan förrätta sin bön.

4.8 Utflykter, exkursioner och övernattningar

Det är inte ovanligt att muslimska familjer inte tillåter sina barn bege sig till platser där föräldrarna inte varit och där de inte vet vilka förhållanden som råder. Det kan handla om museibesök, skogsvandring eller övernattning. Det är oftast flickor som inte tillåts att delta på dessa aktiviteter. Ofta får dessa flickor inte fri rörlighet på sin fritid heller. Föräldrarna ser det som att de måste beskydda sin dotter så att ingen kommer nära henne, för hennes och familjens ryktes skull. Det är sannolikt att de själva känner sig osäkra ute i det svenska samhället och vill skydda sitt barn från det. Det bör nämnas att dessa flickor troligen lever med större restriktioner i Sverige än vad de hade gjort i sitt ursprungsland. Som lärare tycks det oftast inte vara någon idé att prata nyanlända muslimer till rätta. Att föräldern deltar på diverse aktiviteter tycks vara ett bra sätt för att vinna förtroende.⁷¹

4.9 Synen på pedagogik och auktoritetsfrågor

Det är inte ovanligt att invandrade muslimers synsätt på auktoritetsfrågor och pedagogik skiljer sig från den svenska skolans. De flesta muslimer anser inte att relationen mellan lärare och elever bör vara en demokratisk relation som innebär att lektionens upplägg och innehåll diskuteras tillsammans. Läraren ses som en obestridd auktoritet och ledare. Det kan anses att barn saknar kompetens att bedöma pedagogiska frågor och att elever istället behöver vägledning. Muslimska föräldrar kan förfäras över de förhållanden som kan råda i svenska skolor och klassrum. Det uppfattas som oordning och att lärare inte kan upprätthålla det lugn och tystnad som man anser att det bör vara på en skola eller i ett klassrum. Vidare kan muslimska elever ta ut svängarna mer och mer för att finna var den ”nya” gränsen går. Denna typ av utmaningar kan bero på att muslimska barn i svenska skolan inte stöter på den typ av

---

⁷⁰ Otterbeck, 1999, s 66-67.

⁷¹ Ibid. s 71.

sanktioner och belöningar som de är uppfostrade med hemma. Det är inte ovanligt att muslimer anser att svenska skolbarn saknar tillbördig respekt för lärare. Vad gäller pedagogik som att lära elever att själva inhämta kunskap, lärarlösa lektioner och fostran till kritiskt tänkande kan för många muslimska föräldrar kännas främmande.⁷² Muslimer brukar framhålla att läraren bör vara en sträng auktoritet. Utantillinlärnig dominerar bland muslimer och har en lång tradition i islamisk historia.⁷³ Kvinnliga lärare kan få svårt med auktoriteten, dels i kontakt med en muslimsk manlig förälder och dels med muslimska elever.⁷⁴ Kvinnliga lärare kan få svårt att sätta sig i respekt, i synnerhet hos de muslimska pojkarna. Exempel finns på pojkar som sagt: ”Jag är muslim. Jag behöver inte lyssna på en kvinna. Jag vill inte ha en kvinna som lärare.”⁷⁵

4.10 Synen på manligt och kvinnligt

The Islamic Foundation i England har givit ut en bok vid namn The Muslim Guide. Avsikten med boken är att informera bland andra lärare om islam. Det framhålles i denna bok att islam är för jämställdhet mellan män och kvinnor, men att jämställdheten bland många muslimer ofta tolkas annorlunda än vad som exempelvis är fallet i den svenska läroplanen. Vidare betonas kvinnors rätt till studier och yrkesliv men också att män och kvinnor har olika ansvarsområden och delvis olika roller. Mannen tillskrivs familjeförsörjning och ekonomiska områden medan hem och barn främst tillskrivs kvinnans område. Författaren framhåller att denna syn, inte bara gäller bland engelska muslimer utan hela den muslimska gemenskapen, eftersom det klart står definierat i Koranen.⁷⁶

4.11 Kommunikation mellan föräldrar och lärare

En hemspråklärare från Malmö uttalar sig på följande sätt:

Man måste ha en kurs, eller ett möte med föräldrarna åtminstone en gång varje termin, då man sitter med dem och har en öppen diskussion och försöker förklara för dem vad barnen lär sig i skolan. Det är den enda metoden och den är viktig.⁷⁷

---

⁷² Samuelsson, 1999, s 106-108.

⁷³ Stenberg, 1999, s 110.

⁷⁴ Samuelsson, 1999, s 110.

⁷⁵ Otterbeck, 1999, s 69.

⁷⁶ McDermott, 1980, s 81.

⁷⁷ Otterbeck, 1999, s 71.

Det tillhör vanligheten att föräldrar känner en oro inför vad som sker i skolan. De kan höra rykten om bråk, droger och otillräcklig disciplin. Att föräldrar deltar i skoldagen kan bidra till att oron avtar. Det finns många lärare som känner sig osäkra inför mötet med muslimska föräldrar. Vissa undrar kanske hur man bör hälsa eller om man kan ta en muslimsk kvinna i hand. Det finns inga allmänna svar på denna typ av frågor eftersom muslimer, liksom andra människor, skiljer sig från varandra. Men vetskapen om att muslimska föräldrar också kan känna sig osäkra och nervösa inför mötet med en lärare kan kanske fungera som en tröst.⁷⁸

---

⁷⁸ Otterbeck, 1999, s 72.

5. Intervjuresultat från delstudie 1

För att få fram vilka problem eller utmaningar mötet mellan svenska skolor och muslimer kan innebära har två skolsköterskor, två religionslärare och fyra elever (14-15 år gamla) intervjuats. Nedan följer resultatet av respektive intervju. För att skydda respondenternas identitet har dessa numrerats i respektive kategori. Kategorierna är skolsköterskor, elever och religionslärare.

5.1 Intervjuer med skolsköterskor

5.1.1 Skolsköterska 1

Skolsköterska 1 arbetar på en mellanstadie- och högstadieskola. Hon har mer än 15 års erfarenhet av sitt yrke. Totalt finns det ca 200 elever på skolan och av dessa är några få muslimer. Intervjun ägde rum 061121.

Skolsköterska 1 berättar att i sitt möte med muslimer har hon främst mött utmaningar eller problemråden i anslutning till muslimska flickor. Skolsköterskan berättar att hon har mött flickor som tvingas leva i två kulturer, en i skolan med vänner och en annan hemma med familjen. Det framhålls att dessa flickor är strängt hållna i jämförelse med sina kristna vänner. Det berättas exempelvis att de kristna eleverna får vara ute mer om kvällarna och ha fester. Skolsköterskan säger att det kan vara väldigt känsligt för vissa muslimska familjer att släppa iväg sina döttrar på fester eller dylikt. Hon berättar att hon mött tjejer som har haft allvarliga problem med detta och "nästan gett upp hoppet om glädje". Skolsköterskan påpekar dock att detta inte endast gäller muslimer utan menar att det också tycks vara förekommande bland familjer som kommer från andra icke-muslimska länder än Sverige.

Även agan påstås vara mer förekommande bland utländska familjer där hon menar att den fungerar som ett sätt att fostra barn. Skolsköterskan påpekar att anmälningsplikt råder och att hon således är tvungen att anmäla agan vid förekommande fall. Skolsköterskan framhåller att det kan ske kulturkrockar mellan en stark muslimsk tro och "det fria Sverige". Muslimsk kultur och svensk skiljer sig åt, säger hon. Vidare betonas att man inte kan dra alla muslimer över en kam. Det finns många olika typer av muslimer, menar hon. Det förklaras att det finns fundamentala, och mer liberala och demokratiska muslimer. Skolsköterskan betonar att hon

inte vet allting om islam men att det gäller att vara lyhörd för just den personen som man möter.

Vidare berättas det att föräldrar har kallats samman för dialog för att lösa problemen som flickor befunnit sig i. Det poängteras att det aldrig är fel att möta föräldrarna och att det aldrig har blivit sämre av att möta föräldrarna i denna typ av problematik. Skolsköterskan förklarar att skolan har en kontaktperson som fungerar som ett språkrör mellan invandrarfamiljer och det svenska samhället. Det slås fast att denna person har varit till stor hjälp för skolan. Den intervjuade menar att ”språkröret” har fungerat som rådgivare för skolan och för muslimska familjer. Med hjälp av samtal och s.k. språkrör hävdar skolsköterska 1 att hon har varit med om fall där situationen har blivit till det bättre både för flickan i fråga och hennes familj.

Sköterskan replikerar att hon har svårt att förstå bruket av slöja eller burka eftersom hon själv anser att människans kropp och hår är vackert. Att man som kvinna inte får visa detta reagerar hon på. Vidare berättas att hon upplever det som att muslimska pojkar har större friheter än muslimska flickor.

5.1.2 Skolsköterska 2

Skolsköterska 2 arbetar på en högstadies- och gymnasieskola. Hon har lång erfarenhet av sitt yrke. Totalt finns det ca 500 elever på skolan av vilka en stor andel är muslimer. Intervjun ägde rum 061203.

Skolsköterska 2 berättar att i sitt möte med muslimer har hon främst mött utmaningar eller problemråden i anslutning till muslimska flickor. Det framhålls att problemområdena ofta handlar om att de muslimska flickorna vill leva ett ”friare liv än vad deras föräldrar och bröder tycker”. På frågan, vad som menas med ett friare liv, svara skolsköterskan att det är väldigt individuellt. Hon berättar att det för en del muslimska flickor kan handla om klädseln. Vissa flickor får inte klä sig som de själva vill utan måste följa familjens anvisningar, förklarar hon. Skolsköterska 2 berättar vidare att muslimska flickor ibland kan vara tvungna att ha med sig någon släkting eller familjemedlem då de ska gå på fest eller liknande. Skolsköterskan framhåller att hennes funktion i samtal med dessa flickor är att agera stöd och bollplank. Eftersom skolsköterskan har lite annorlunda åsikter än vad deras föräldrar har vill dessa tjejer få ett annat perspektiv, säger hon. Men skolsköterskan betonar att en del av hennes åsikter är desamma som vissa muslimska föräldrars. Vissa regler måste hållas, påpekar

respondenten. Skolsköterska 2 menar att dessa flickor vill testa vilka åsikter som finns. Vidare förklarar respondenten att många muslimska flickor har funderingar kring om det ska blöda första gången de har samlag då de ingått äktenskap med en muslimsk man. Det berättas att det ofta handlar om en rädsla för att det inte ska komma något blod och anklagelser om att man i så fall inte varit oskuld. Vilket skulle innebära, menar skolsköterskan, att flickan inte skulle bli accepterad. Skolsköterskan säger att hon försöker lösa denna problematik genom att förklara att det inte alltid kommer blod fastän det är första gången. Vidare argumenterar skolsköterska 2 genom att säga att mannen måste kunna lita på flickan för att ett äktenskap ska hålla. Muslimska pojkar kommer inte in för samtal i den utsträckning som muslimska flickor gör, berättar skolsköterskan. Det uppges att när muslimska pojkar kommer för att träffa henne handlar det oftast om fysiska skador.

I mötet med muslimer uppger skolsköterskan att det är svårt att förstå varför släktingars tycke är så väsentligt. ”Jag tycker inte att människan respekteras för den de är utan vad alla andra tycker spelar stor roll”, säger skolsköterskan. Vidare har hon svårt att förstå varför muslimska flickor är hårt hållna men inte muslimska pojkar. Respondenten invänder sig mot att muslimska pojkar ofta tillåts ingå förhållanden med svenska flickor medan muslimska flickor inte tillåts ingå förhållanden med pojkar utanför deras kultur.

5.2 Intervjuer med elever

5.2.1 Elev 1

Elev 1 är en 15-årig pojke med muslimsk bakgrund. Han läser i en skola som består av ca 200 elever varav mindre än fem elever är muslimer. Intervjun ägde rum 061121.

Elev 1 berättar att han aldrig haft några problem på skolan. På frågan om hans kultur någon gång krockat med svensk kultur på skolan eller med icke-muslimska elever, svarade elev 1: ”De möter mig som en vanlig människa.”

Vad gäller religionsundervisningen i anslutning till islam berättar elev 1 att det inte fanns några problemområden, varken med innehållet eller vad det gäller att förstå stoffet. ”Det är inte svårt att förstå för mig”, berättar han.

5.2.2 Elev 2

Elev 2 är en 15-årig tjej med kristen/icke-muslimsk bakgrund. Hon läser i en skola bestående av ca 200 elever varav mindre än tio är muslimer. Intervjun ägde rum 061121.

Elev 2 berättar om ett problemområde som har uppstått på skolan i anslutning till muslimer. Elev 2 vågar inte säga någonting på lektionerna när de pratar om muslimer, eftersom de har en muslim i klassen. Därför har hon istället valt att inte säga någonting vid dessa tillfällen, berättar hon.

På frågan om hon tycker något är svårt att förstå med muslimer och islam, svarar hon: ”Ja, att man inte får kaka gris och sånt.”

5.2.3 Elev 3

Elev 3 är en 15-årig pojke med icke-muslimsk bakgrund. Han betraktar sig själv som ateist och läser i en skola med ca 200 elever varav ett litet antal är muslimer. Intervjun ägde rum 061121.

Elev 3 berättar att han inte har upplevt att det funnits eller finns några konflikter mellan skolan och muslimer. Vad gäller svårigheter med att förstå islam och muslimer berättar han att det är svårt med att förstå vissa andra ”synpunkter på livet” som muslimer kan ha. Elev 3 exemplifierar genom att nämna ”halal” kost. Han fortsätter: ”Jag som svensk kan ju inte alls förstå det överhuvudtaget.” Vidare nämner elev 3 också fastan som svårförståelig, han uppger att han inte förstår meningen med det.

5.3 Intervjuer med religionslärare

5.3.1 Religionslärare 1

Religionslärare 1 är 6-9 lärare i en skola som består av ca 200 elever varav ett fåtal är muslimer. Intervjun ägde rum 061128.

Religionslärare 1 berättar att hon inte är medveten eller har hört talas om någon konflikt eller problem som skolan haft i mötet med muslimer. Hon tror det kan bero på det låga antalet muslimer som skolan har. Hon tror själv att hon aldrig har undervisat en muslimsk elev.

På frågan vilka didaktiska svårigheter det har inneburit att undervisa om islam svarade lärare 1 att problemet alltid kretsar kring elevernas förförståelse av islam. Elevernas förförståelse är baserad på massmediers bild av islam, ”vilket i stort sett är den negativa sidan av islam”, säger läraren. Följaktligen, menar hon, att elever har föreställningar om att islam är kvinnoförtryckande, att muslimer är betydligt mer religiösa och att religionen för muslimer spelar en mycket större roll än vad den gör för kristna. Dessutom berättas att elever har uppfattningen att muslimer har en primitiv kultur och primitiva tankar.

Respondenten framhåller att hon försöker nyansera denna bild av muslimer med hjälp av sin undervisning. Hon exemplifierar detta genom att nämna Muhammadkarikatyrerna. Dessa bilder resulterade i att elever, via massmedier, fick se upprörda människor som var ute på gator och skrek, förstörde och brände ner ambassader, berättar läraren. Den intervjuade hävdar att många elever således har denna bild av islam. Som lärare hanterade hon detta problem genom att låta eleverna tänka på och undersöka vilka människor som visades av massmedier i samband med upploppen kopplade till Muhammad-karikatyrerna, berättar hon.

Respondenten framhåller att det framför allt visade sig vara män och ofta unga män som uppvisades i samband med upploppen. Hon berättar vidare att det sedan diskuterades vilka människor eleverna trodde protesterade, varför det protesterades och hur många människor av det aktuella landets befolkning som deltog i upploppen. Respondenten förklarar att detta jämfördes med svenska upplopp och de människor som har protesterat vid dessa tillfällen. En följdfråga av denna jämförelse var att fråga eleverna om det var möjligt att folk från andra länder generaliserar om svenskar då de fick se dessa upplopp från Sverige, berättar läraren.

Religionslärare 1 menar att medier skapar bilder och att den stora massan inte är ute och förstör utan att det endast är ett fåtal som visar sin upprörelse genom upplopp eller liknande.

Vidare framhåller läraren att hon försökt ge eleverna en nyanserad bild av islam och muslimer genom att berätta om islam och muslimer i olika länder. Religionslärare 1 tillkännager att det är ”oerhört svårt” att undervisa om islam eftersom hon tror att hon också bär på fördomar om islam, även om hon är religionslärare. Det förklaras att det svåraste med att undervisa om islam är att övervinna de negativa bilderna som elever har av islam och muslimer.

Vidare berättar läraren att Koranen kan ge bilden av att det är mannen som bestämmer i muslimska familjer. Religionsläraren säger att hon möter de föreställningar detta kan leda till genom att berätta för eleverna att islam, liksom judendom och kristendom, har uppkommit i patriarkala samhällen. Hon berättar dessutom för eleverna att detta inte behöver innebära att muslimska kvinnor är förtryckta eller riskerar att bli utsatta för förtryck. Vidare betonar religionslärare 1 att hon undervisar om att också Bibeln förmedlar en patriarkalisk religion.

5.3.2 Religionslärare 2

Religionslärare 2 är årskurs 7-9 lärare i en skola som består av ca 200 elever, varav ett fåtal är muslimer. Intervjun ägde rum 061128.

Religionslärare 2 inleder med att berätta om att hon inte varit med om några konflikter eller problemområden i anslutning till muslimska elever. Däremot kan det vara problematiskt att möta icke-muslimska elevers förförståelse av muslimers kvinnoyn, berättar hon. Det förklaras att elever tycker att muslimer har en förtryckande kvinnoyn, ofta i samband med slöjan. Dessutom, berättar hon, förekommer föreställningen att muslimska kvinnor inte får vara ute i arbetslivet. Religionsläraren säger att hon bemöter dessa föreställningar genom att visa på områden där muslimer anser att den västerländska kvinnan är förtryckt. Som exempel på dessa områden nämner religionslärare 2 dubbelarbetande kvinnor. Hon menar att muslimer kan se dubbelarbetande kvinnor som förtryckta. Vidare berättas att det inte är rimligt att generalisera kring muslimer och vikten av att framhålla olikheter mellan muslimer. Det är inte rimligt att alltid förstå bruket av slöja som ett tvång, den har ofta frivilligt valts att bäras, säger hon. Vidare påpekar religionsläraren att elever generellt anser att religion är ”knasigt”. Hon vidhåller att elever tycker att det konstigt att man kan tro på någonting.

5.4 Sammanfattning av delstudie 1

Detta avsnitt sammanfattar och diskuterar de data intervjuundersökningen givit. Intervjupersonernas skildring av problemområden återges, sammanfattas och diskuteras.

Båda skolsköterskorna har framförallt beskrivit konflikter som rör muslimska flickor. Trots att skolsköterska 1 också sammanbundit problemen med andra icke-svenska grupperingar tycks detta vara ett problem som till ganska stor del är sammanbundet med islam och muslimer. Båda skolsköterskorna har använt sig av begreppet frihet när de beskrivit de muslimska flickornas situation. Det har hävdats att muslimska flickor ganska stor utsträckning och dessutom i större utsträckning än muslimska pojkar, är begränsade när det gäller privatliv som klädsel, uteliv och kärleksrelationer.

Religionslärares berättelser har åskådliggjort att elever har en liknande bild av muslimer. Religionslärares berättelser har berättat att elever ofta tycker att muslimer har en förtryckande kvinnoyn. Religionslärare 1 menade att Koranen kan ge bilden av att det är mannen som bestämmer och att detta bemöttes genom att peka på att också Bibeln förmedlar en patriarkalisk religion. Medan religionslärare 2 nyanserade kvinnoynen genom att peka på att olika kulturer tolkar förtryck på skilda sätt. Data från tidigare litteraturgenomgången (s 31-40) har givit vid handen att muslimska flickor i större utsträckning än muslimska pojkar, inte sällan, ålagts att efterleva strängare regler när det gäller klädesvanor, äktenskap och exkursioner.

Det kan hävdas att det är vanligt i muslimska kontexter att kvinnor åläggs att efterleva vissa sociala regler för bl.a. klädsel och sexualitet, noggrannare än män. Inte sällan motiveras dessutom förfaringsättet med religionens vokabulär. McDermotts beskrivning av manligt och kvinnligt⁷⁹ upprätthåller, enligt min mening, traditionella könsroller och begränsar kvinnor inom många sfärer av livet, vilket resultat från denna delstudie också bekräftar. Lpo 94 uttrycker explicit att skolans aktörer har ett ansvar att motverka traditionella könsroller. Lpo 94 förskriver också att könstillhörigheten inte ska begränsa individer. Vilket en essentialistisk tradition, enligt min mening, gör och den tradition McDermott beskriver tycks också anamma ett sådant förfaringsätt.

---

⁷⁹McDermott, 1980, s 81.

Den första skolsköterska nämnde också agan som ett sätt att fostra barn i andra kulturer. Det är inte orimligt att anta att detta i större utsträckning förekommer i icke-svenska familjer. Det är sannolikt att agan inte är förbjuden i de ursprungsländer grupperingarna kommer ifrån. Därför ses agan som en naturlig del i fostran. Där aga förekommer måste självklart pedagoger ingripa.

Elevintervjuerna har resulterat i data som pekar på att elever har svårt att förstå företeelser som distinkt avviker från det som tillhör deras vardag och det de tar för givet. Därför har också muslimers kost och fasta varit svåra för dessa att förstå. Vidare framhöll elev 2 att hon inte kunnat uttrycka sina tankar om muslimer eftersom de har en muslim i klassen. Det kan ifrågasättas vilka åtgärder som kan vidtas för att skapa ett klassrumsklimat med högt till tak utan att för den sakens skull kränka eller sära någon individ.

Slutligen bör uppmärksamhet fästas vid den andra religionslärarens uppgifter om att elever generellt anser att religion är ”knasigt” och att de dessutom tycker att det är konstigt att man kan tro på någonting. Samuelsson gav oss i början av denna delstudie en liknande bild, men där han istället menade att den svenska skolan intar en kritisk hållning till religiositet överhuvudtaget och visar en allmän oförståelse för vad en religiös livshållning innebär. Både religionsläraren och Samuelssons har visat på att olika aktörer inom skolverksamheten intar en kritisk hållning inför en religiös livshållning. Vidare påpekade Samuelsson, att det alltmer ökande intresset för islamska friskolor antyder att somliga muslimer uppfattar den svenska skolan som problematisk.⁸⁰ I sammanhanget bör det framhållas att möjligheten att starta friskolor, i första hand utnyttjas av kristna grupperingar.⁸¹ Självklart är det svårt att uttala sig om hur generell denna bild av elever och svensk skola är. Det bör i sammanhanget betänkas vilken hållning skolverksamheten har och hur denna hållning fungerar med en religiös livshållning.

---

⁸⁰ Samuelsson, 1999, s 110-111.

⁸¹ *Att undervisa om religion, livsfrågor och etik i skolan* 1994, Edgar Almèn, Ragnar Furenhed & Sven G Hartman. *Hur religionsämnet formades*, s 31.

Det kan tänkas att den positivistiska distinktionen mellan tro och vetande som motsatser färgat av sig på svensk skola och kanske även påverkat dess elever. Hur som helst är det ledsamt om elever uppvisar denna oförståelse inför religiositet. Det torde, till stor del, vara religionsundervisningens ansvar att bistå elever med förståelse av religioner och religiös tro.

6. Delstudie 2: Religionslärares utveckling av elevers förståelse och tolerans gentemot muslimer.

Bilden av islam och muslimer har varierat i tid och rum. Inte sällan har muslimers kultur setts som underlägsen den kristna och hotfull. Muslimer har dessutom förknippats med terrorism och irrationellt våld. Vad människor tror om verkligheten har stor inverkan på hur människor beter sig. På grundval av trosuppfattningar utvecklar människor attityder och utför handlingar, således anses det relevant att titta på bilden av- och attityder till islam och muslimer i Sverige. Nedan följer några författares skildringar gällande bilden av- och attityder till islam och muslimer de senaste åren i Sverige.

6.1 Bilden av islam och muslimer i Sverige

Håkan Hvitfelt, professor i journalistik, har skrivit en artikel om mediebildens av islam under perioden 1991-1995. Hvitfelt menar att majoriteten av den svenska befolkningen inte har någon personlig erfarenhet av islam. Icke-muslimers attityder till islam i Sverige torde därför dels bota i traditionella och religiöst färgade föreställningar, som bland annat förmedlats genom skolundervisningen. Men framförallt torde attityderna spegla massmediernas bevakning av händelser som på olika sätt anknytts till islam. Genom en analys av TV-nyheterna visar Hvitfelt att medan 25 procent av nyheterna generellt har kopplingar till våld, är nyhetsstoffet som har koppling till islam och muslimer till 85 procent kopplat till våld. Det bör dock påpekas att muslimer också utmålas som offer och inte enbart förövare. Åren 1991-1995 utgjorde en turbulent period i flera muslimska länder.⁸²

Jag hävdar att om muslimer ofta sammankopplas med våld och konflikter förknippas de även med problem, oberoende av om de är offer eller förövare. Vidare bör det inte vara orimligt att påstå att åren efter 1995 fram till vår tid också har varit en turbulent tid i många muslimska länder, i alla fall utifrån vad medier förmedlat. Följaktligen torde svenska befolkningen och elever få en, inte helt olik, mediebild av islam som den Hvitfelt visat.

Otterbeck och Bevelander framhåller att muslimer idag står i fokus i den svenska samhällsdebatten. Muslimer och islam har diskuterats i samband med kvinnlig könsstympning, manlig omskärelse, religiös slakt, religiösa friskolor, religiös klädsel,

---

⁸² *Mörk magi i vita medier* 1998, RED. Ylva Brune. *Den muslimska faran*, sid 72-84.

hedersvåld, bygglov till moskéer och sharialagar. På 1960-talet tillkom uppfattningen att islam var en starkt kvinnoförtryckande religion. Denna uppfattning blommar upp i samband med det svenska samhällets egna starka jämlikhetssträvan, skriver Otterbeck och Bevelander. Sedan framväxten av våldsbenägna islamistgrupper från 1970-talet och framåt har det ägt rum en ökning av kopplingen mellan muslimer/islam och terrorism. Idag är islam oftast en symbol för fanatism, terrorism och det patriarkala, skriver Otterbeck och Bevelander. Men de framhåller också den vurm som funnits och finns i Sverige för sufism. Vidare betonar forskarna att bilden av muslimer i Sverige är svår att återge, vad den enskilde som inte har skrivit offentliga texter tycker och tänker nu eller tidigare vet vi synnerligen lite om.⁸³

Vidare visar studier av läromedel att presentationen av muslimer ändrar sig över tid och går att förklara med förändringar i det samhälle läromedelförfattaren lever i. Otterbeck och Bevelander skriver att trots en större närvaro av muslimer i skolan, är ett ”vi (svenska, kristna) och de (muslimer) –perspektiv” förhärskande i många läroböcker i ämnet religion. När ungdomar i Sverige tar del av information om muslimer är det ganska troligt att materialet innehåller stereotypa framställningar som ofta betonar det annorlunda och negativa, menar forskarna⁸⁴

6.2 Attityder till islam och muslimer i Sverige

Håkan Hvitfelt lät år 1990 göra en enkätundersökning av svenskars inställning till islam som ingick i SOM-institutets undersökningar. Resultatet av Hvitfelts undersökning visade att nästan 88 procent av de svarande ansåg att islam inte gick att förena med demokrati av svensk typ och 62 procent ansåg att religionen medförde kvinnoförtryck i hög grad. Vidare visade resultatet att närmare 65 procent av de svarande var ganska eller mycket negativa till islam. Undersökningen visade också att nästan 75 procent var emot att moskéer byggs och 75 procent ansåg att invandring av muslimer bör minska.⁸⁵

På uppdrag av Levande historia lät fil. dr. Jonas Otterbeck och fil. dr. Pieter Bevelander utföra och författa en studie om begreppet islamofobi, ungdomars attityder gentemot muslimer och muslimska ungdomars utsatthet för kränkningar. Studien påbörjades 2005 och slutfördes 2006. Forskarnas studie visar att ungdomar som går tredje året på gymnasiet har en positivare

---

⁸³ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 17-19.

⁸⁴ Ibid. s 39.

⁸⁵ *Politiska opinioner 1990*, RED. Sören Holmberg och Lennart Weibull. *Svenska attityder till islam*, s 99-112.

inställning jämfört med dem som går i lägre årskurser. De ungdomar som känner någon muslim har en positivare inställning jämfört med de som inte känner någon muslim. Vidare visar studien att svenskfödda ungdomar är mer negativt inställda än ungdomar födda utanför Sverige. Även ungdomars socioekonomiska bakgrund inverkar på deras attityder gentemot muslimer. Ungdomar med föräldrar med akademiska yrken eller tjänstemannayrken på minst mellannivå är mer positiva än de vilkas föräldrar har andra yrken.

Otterbeck och Bevelander visar också att faktorer som sammanhänger med skolmiljö och utbildningsprogram inverkar på elevers inställning till muslimer. Studien visar att elever som trivs i skolan och har höga betyg också har positivare attityder till muslimer. Vidare framhåller forskarna att både pojkar och flickor med stereotipa, inflexibla könsrollsuppfattningar är mer negativt inställda till muslimer jämfört med de som har andra åsikter om könsroller. Skillnader i attityder mellan flickor och pojkar sammanhänger i grund och botten med differenser i uppfattning om könsroller. När inverkan från dessa uppfattningar kontrolleras statistiskt, försvinner skillnaderna mellan könen, framhåller Otterbeck och Bevelander.

Vidare menas det att pojkar som bor i kommuner med hög arbetslöshet och med höga andelar invandrare är mer negativa än pojkar som bor i andra kommuner. Dock kan inte ett sådant samband för flickor urskiljas, menar författarna. Vidare hävdas förekomsten av högerpopulistiska partier med mandat i kommunfullmäktige inverka på elevers attityder till muslimer. Otterbeck och Bevelander framhåller att kommuner där Sverigedemokraterna har mandat visar det sig finnas en starkare generell intolerans jämfört med de kommuner där de inte har mandat.⁸⁶

Otterbecks och Bevelanders studie visar att de flesta respondenter (ca två tredjedelar) är toleranta gentemot muslimer. Vidare är flickor i snitt mer toleranta än pojkar. De som angivit att de är muslimer har den tolerantaste inställningen till muslimer. Slutligen är de som inte uppgivit en religionstillhörighet mer intoleranta än de som gjort det, skriver författarna.⁸⁷

---

⁸⁶Otterbeck & Bevelander, 2006, s 12-13.

⁸⁷Ibid. s 41-42.

7. Resultat från delstudie 2

Attityd i vetenskapliga sammanhang avser grundläggande värdering hos en individ. Det innebär att individens attityd står för mer än att individen ”tycker” något om någonting.⁸⁸ I detta kapitel beskrivs, analyseras och diskuteras resultat från såväl enkät- som intervjudata. Jag inleder med att redovisa resultat från enkätundersökningen. Elevers medelvärde, könsrelaterade differenser och utfall från tre påståenden presenteras. Ett elevsvar från enkäten under ledning redovisas för att underbygga attitydskalan. Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion.

7.1 Enkätundersökningen

Som tidigare nämns förefaller det, utifrån kursplanen för religionskunskap, som att religionslärarnas arbetsuppgift bland annat går ut på att hjälpa eleverna med att förstå religioner samt att utveckla elevernas känsla för tolerans. Det framstår som att islamofobiska eller kulturrasistiska företeelser bör motverkas. Fråga två i uppsatsen syftar till att se i vad mån religionslärare lyckats med att understödja elevernas förståelse och känsla för tolerans i anslutning till muslimer och på så sätt motverka islamofobiska eller kulturrasistiska tendenser. Detta prövas genom en jämförelse av två elevgruppers attityder till muslimer. Elevgrupp A har undervisning om muslimer medan elevgrupp B inte undervisats i ämnesområdet. Nedan följer en jämförelse av de två elevgruppernas medelvärden i anslutning till de sju påståendena om muslimer som visades i metodavsnittet.

---

⁸⁸ Patel och Davidson, 1994, s 70.

Tabell 1.1: Samband mellan undervisning om islam/muslimer och toleranta attityder. Relativ fördelning på två elevgrupper (%).

Medelvärde	Elevgrupp A	Elevgrupp B	Alla
1,00-2,00	25	15,5	19,5 %
2,01-3,00	44	54	50 %
3,01-4,00	20	25	23 %
4,01-5,00	11	5,5	7,5 %
Summa	100	100	100 %
Bastal	36 elever	56 elever	92 elever

Ovan angivna tabell 1.1 visar att sambandet mellan undervisning om islam och toleranta attityder till muslimer är svagt i denna studie. Det största procenttalet (25%) intoleranta eller mindre toleranta attityder till muslimer visar sig finnas bland de elever som fått undervisning om islam och muslimer. Samtidigt visar sig det största procenttalet sympatisörer till muslimer finnas i samma elevgrupp, dvs. bland de elever som fått undervisning. Vidare kan det utläsas att bland de elever som finns i mittfåran av medelvärdena, dvs. de elever som har ett medelvärde mellan 2,01-3,00 har ett större procenttal elever från elevgrupp B (54%) positionerat sig än i elevgrupp A (44,5%). Vidare har ett större procenttal elever i elevgrupp B (25%) positionerat sitt medelvärde mellan 3,01-4,00 än i elevgrupp A (20%). Procenttalen ger vid handen att en större andel i elevgrupp B kan betraktas som toleranta och positiva gentemot muslimer än i elevgrupp A, trots att eleverna i grupp A undervisats om islam och muslimer. Detta resultat kan bero på att eleverna i grupp B har fler muslimer i sin skola och således kanske känner fler muslimer än vad eleverna i A-gruppen gör.

Den tidigare nämnda *kontakthypotesen*, företrädd av Gordon Allport, innebär att attityder till främmande grupperingar blir mer positiva när kontakterna mellan grupperna ökar. Kontakthypotesen bekräftar således teorin om att en skola med fler muslimer har mer positiva attityder till muslimer än en skola där färre muslimer går. Det bör dock påpekas att många respondenter är ambivalenta, dvs. de väljer ”instämmer helt” i vissa påståenden medan de i andra påståenden väljer ”instämmer inte alls”. Tabellen kan således ge sken av att respondenterna intar konsekventa attityder gentemot muslimer, vilket inte är fallet. Av tabellen framgår dock att undervisning om islam och muslimer, här, inte kan likställas med tolerans gentemot muslimer. Otterbeck och Bevelander skriver att kunskap om muslimer och

islam kanske inte räcker för att minska de negativa attityderna riktade mot muslimer. Istället föreslår forskarna bl. a. skolpolitiska åtgärder. Vilka dessa skulle kunna vara framhålls inte.⁸⁹

Samtliga elever med ett medelvärde mellan 2,01-3,00 betraktas som obestämda/ovetande eller neutrala inför muslimer. Det är möjligt att en större andel elever i elevgrupp B inte är neutrala inför muslimer, utan obestämda och ovetande om muslimer eftersom de inte fått någon undervisning om islam och muslimer. Detta visar sig i ett av enkätsvaren där en elev skriver ”Det var lite svårt att veta/välja eftersom vi inte läst islam”. Därför har också många av respondenter i grupp B fått ett medelvärde mellan 2,01-3,00. Resonemanget innebär dock att resultatet av undervisningen om islam för elevgrupp A har, i vissa fall, resulterat i negativa attityder gentemot muslimer och i andra fall sympatiserande attityder till muslimer. Det framstår som att brist på kunskap om islam och muslimer leder till osäkerhet. Men erhållen information om islam, visar i denna studie, att elevernas medelvärden hamnar på ytterligheterna av medelvärdeskalan. Undervisningen resulterar således i att eleverna skaffar sig en hållning gentemot muslimer och här visar sig denna hållning ofta vara negativ.

Detta får förbli en spekulaton, eftersom materialet inte lämpar sig för att föra denna typ av resonemang. Det är synnerligen svårt att dra slutsatser eller föra resonemang utifrån given data. Förutom att grupp A undervisats om islam och grupp B inte undervisats om islam finns det, som tidigare nämnts, ytterligare betingelser som skiljer elevgrupperna åt. Vilken eller vilka betingelser som har inverkan på elevernas attityder till muslimer är svårt att uttala sig om. Men en skola med fler muslimer kanske inte har en negativ inverkan på elevers attityder till muslimer. När det gäller alla elevers övergripande inställning till muslimer ger data från enkätundersökningen vid handen att 19,5 % ses som mindre toleranta eller intoleranta gentemot muslimer. Hälften av respondenterna (50 %) kan ses som obestämda/ovetande eller neutrala. Vidare ses 23 % av alla elever som toleranta eller positiva och de kvarstående eleverna som utgör 7,5 % ses som pro-muslimer.

---

⁸⁹ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 54.

Tabell 1.2 : Samband mellan kön och attityder till muslimer. Relativ fördelning på flickor och pojkar (%).

Medelvärde	Flickor	Pojkar	Alla
1,00-2,00	16	23,5	19,5 %
2,01-3,00	46	55	50 %
3,01-4,00	32	12	23 %
4,01-5,00	6	9,5	7,5 %
Summa	100	100	100 %
Bastal	50 Flickor	42 pojkar	92 elever

Sambandet mellan kön och attityder till muslimer gör sig märkbart i denna studie. Flickorna och pojkarna i studien visar ganska konsekventa könsliga attityder till muslimer. Medelvärdena följer någon form av könslig koppling till attityder gentemot muslimer, om än implicit. Generellt visar 23,5 procent av pojkarna sig vara intoleranta eller mindre toleranta gentemot muslimer, medan 16 procent av flickorna kan hittas i samma kategori. Ett högt procenttal hittar vi bland de osäkra eller neutrala eleverna inför muslimer, både när det gäller flickor och pojkar. Flickorna utgör här 46 procent medan pojkarna utgör 55 procent. Vidare visar sig ett högre procenttal flickor (32%) än pojkar (12%) vara toleranta eller positiva gentemot muslimer. Den sista (uppifrån sett) beroende variabeln visar att pojkar i högre utsträckning (9,5%) sympatiserar med muslimer än vad flickor gör (6%). Generellt tycks fler flickor vara positiva till muslimer medan fler pojkar än flickor tycks vara negativa till muslimer. Det framkommer här dock att ytterligheterna i medelvärdeskalan till större delen utgörs av pojkar.

Genusforskaren Ann-Katrin Jakobsson har skrivit avhandlingen *Motivation och inläring ur ett genusperspektiv*, där hon framhåller att genus är socialt konstruerat och upprätthålls genom förgivettaganden som att förknippa kvinnligt med intuition och passivitet, och manligt med rationellt och aktivt.⁹⁰ Det hävdas här att resultaten ovan är ett sätt för pojkar och flickor att praktisera genus. Att positionera sig i ytterligheterna av värdeskalan är att förhålla sig aktivt för eller mot påståendena och således innebär det att pojkarna praktiserar sin könsroll. Medan flickorna å andra sidan positionerar sig i mittfåran av medelvärdeskalan och intar således en passiv hållning till påståendena, vilket innebär att också flickorna praktiserar sin, av samhället och kulturen och traditionen förväntade könsroll. Här framstår det som att elevernas svar inte bara speglar deras attityder utan också hur de på ett systematiskt och könsbundet sätt

⁹⁰ Jakobsson, 2000, s 24.

föreställer sig att det borde vara. Detta kan ses som ett uttryck för hur genussystem speglas i elevsvaren, om än svagt och implicit.

Tabell 3: Samband mellan undervisning om islam/muslimer och toleranta attityder. Relativ fördelning på två elevgrupper (%), baserat på påståendet "Muslimer bör få bygga Moskées i Sverige".

	<i>Elevgrupp A</i>	<i>Elevgrupp B</i>	<i>Alla</i>
(5) Instämmer helt	22	14	17,5 %
(4) Instämmer delvis	14	36	27 %
(3) Vet ej/obestämd	28	12,5	18,5 %
(2) Instämmer inte	8	12,5	11 %
(1) Instämmer inte alls	28	25	26 %
Summa	100	100	100 %
Bastal	36 elever	56 elever	92 elever

Närmare 22% i elevgrupp 1 "instämmer helt" i att muslimer bör få bygga moskéer i Sverige. I elevgrupp B är det istället 14 procent, dvs. åtta procent färre som instämmer helt i påståendet. Däremot är det 36% i grupp B som delvis instämmer i påståendet medan det i grupp A är 14 procent och således 22 procent färre. Läger man samman "instämmer helt- och delvis" svaren i respektive grupp kan 36 procent elever i grupp A betraktas som toleranta eller sympatisörer till muslimer medan det i grupp B istället blir 50 procent.

Utifrån given data framstår det som att de elever som inte fått undervisning om islam och muslimer är positivare inställda till att muslimer bygger moskéer än de som fått undervisning om islam och muslimer. Vidare visar grupp A en större osäkerhet till påståendet än grupp B vilket manifesteras genom att 28 procent av respondenterna i grupp A inte vet/obestämda eller neutrala jämfört med 12,5 procent i grupp B. De i procent räknat fler negativa och färre positiva attityderna hos grupp A gör ett undantag vid näst sista beroende variabeln. Ett högre procenttal, nämligen 12,5 procent i grupp B "instämmer inte" i påståendet jämfört med åtta procent i grupp A. Men det mönster som tidigare kunde urskiljas, nämligen att grupp A visar mer negativa attityder i det aktuella påståendet, gör sig märkbart även i den sista beroende variabeln. Närmare 28 procent i grupp A instämmer inte alls jämfört med 25 procent i den andra gruppen.

Tabell 1.4: Samband mellan undervisning om islam/muslimer och toleranta attityder. Relativ fördelning på två elevgrupper (%), baserat på påståendet ”Det är positivt om min pojkvän/flickvän eller partner vore muslim.”.

	<i>Elevgrupp A</i>	<i>Elevgrupp B</i>	<i>Alla</i>
5) Instämmer helt	0	3,5	2 %
(4) Instämmer delvis	5,5	7	6,5 %
(3) Vet ej/obestämd	36	43	40 %
(2) Instämmer inte	14	25	21 %
(1) Instämmer inte alls	44,5	21,5	30,5 %
Summa	100	100	100 %
Bastal	36 elever	56 elever	92 elever

Data som givits av påståendet ”Det är positivt om min pojkvän/flickvän eller partner vore muslim” visar att hypotesen, om att undervisning om islam och muslimer genererar i mer toleranta attityder gentemot muslimer, inte kan styrkas i denna studie. I grupp A finns ingen elev som ”instämmer helt” i påståendet. Medan det i elevgrupp B finns 3,5 procent av eleverna som ”instämmer helt” och således kan betecknas som ”pro-muslimer”. Ett större procenttal visar sig också i andra gruppen (7 %) i jämförelse med grupp A (5,5 %) bland dem som delvis instämmer i påståendet. Det finns en betydande andel elever i båda lägren (i elevgrupp A 36 % och elevgrupp B 43 %) som är neutrala eller obestämda inför påståendet. Det finns också en betydande andel elever som inte instämmer eller inte alls instämmer, både i A- och B-gruppen. Således finns det en betydande andel elever vilka, i anslutning till påståendet, tolkas som intoleranta eller mindre toleranta gentemot muslimer. Dock är den sammanlagda procenttalen i A-gruppen 48,5 % och i B-gruppen 46,5 %, alltså en något negativare inställning i förstnämnda gruppen.

Det kan vara lätt att tro att de som ”helt” eller ”delvis instämmer” i det aktuella påståendet själva är muslimer. En analys av bakgrundsfaktorerna visar dock att sådant inte är fallet i detta sammanhang. Det visar sig endast finnas en muslim som hör till de sympatiserande, toleranta eller positivt ställda eleverna i anslutning till detta påstående. Det synnerligen blygsamma antalet muslimer (tre pojkar) gör dock att uppgiften inte kan ges ett allt för stort värde.

Tabell 1.5: Samband mellan undervisning om islam/muslimer och toleranta attityder. Relativ fördelning på två elevgrupper (%), baserat på påståendet ”Det är positivt om Sveriges statsminister vore muslim.”.

	<i>Elevgrupp A</i>	<i>Elevgrupp B</i>	<i>Alla</i>
(5) Instämmer helt	11	0	4,5 %
(4) Instämmer delvis	0	2	1 %
(3) Vet ej/obestämd	11	14	13 %
(2) Instämmer inte	22,5	28,5	26 %
(1) Instämmer inte alls	55,5	55,5	55,5 %
Summa	100	100	100 %
Bastal	36 elever	56 elever	92 elever

Tabellen ovan visar data som givits av påståendet ”Det är positivt om Sveriges statsminister vore muslim”. Det genomgående mönstret i denna presentation har varit att grupp B visat positivare attityder än grupp A. Tabellen visar dock att tidigare mönster bryts vid detta påstående. Elva procent i A-gruppen instämmer helt i påståendet medan det i B-gruppen inte finns någon elev som instämmer helt. Däremot hittar vi två procent i elevgrupp B som delvis instämmer medan det i elevgrupp A inte finns någon elev som delvis stämmer i påståendet. Ett högre procenttal visas i elevgrupp B (14 %) än elevgrupp A (11 %) när det gäller de elever som är obestämda, inte vet eller neutrala inför påståendet. Något av det tidigare mönstret återkommer dock när elevgrupp A visar ett lägre procenttal (22,5 %) än elevgrupp B (28,5 %) när det gäller de elever som inte instämmer i påståendet. Den sista oberoende variabeln visar ett lika stort procenttal (55,5 %) i båda elevgrupperna. Generellt kan det sägas, i anslutning till detta påstående, att A-gruppen visare fler positiva attityder och färre negativa attityder i jämförelse med B-gruppen.

7.2 Intervjuundersökningen/Den ledda enkäten

Det är knappast oproblematiskt att förklara någon individ eller gruppering som intolerant eller mindre tolerant gentemot muslimer som det gjorts ovan. Därför anses det vara på sin plats att underbygga kategoriseringen med kvalitativ data. Som tidigare nämnt redogjordes det för respondenterna att de tolkas som intoleranta gentemot muslimer då de valde att ”inte alls instämma” i anslutning till påståendena i enkäten. Detta klargjordes självklart också vid intervjuerna. Eftersom det centrala i denna delstudie är att fånga upp intoleranta attityder kommer endast de respondenter som tolkas som intoleranta eller mindre toleranta gentemot muslimer, dvs. de elever som hade ett medelvärde mellan 1,00-2,00, att redovisas nedan. På

grund av tidsbrist har dock endast fyra elever besvarat enkäten muntligt och givit motivering till sina svarsalternativ. En av dessa elever har givits medelvärde 1,00 och används som exempelev för att belysa attitydskalan. Jag måste dock understryka att exempelev inte kan representera resten av respondenterna som satts i samma kategori. Nedan följer exempelevens motivering i anslutning till tidigare redovisade påståenden om muslimer.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Det är positivt om skolan tar in en imam (muslimsk präst) som socialt stöd för elever.”

– Jag tycker det är onödigt att anställa folk för att ett fåtal personer ska ha användning av det.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Muslimer bör få ledigt från skolan vid muslimska högtider.”

– Alla som bor i Sverige har skolplikt och måste följa det, det ska även gälla utländska barn i Sverige.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Få muslimer kan räknas som terrorister.”

– Jag är lite osäker, det finns ju helt klart en del, men jag vet faktiskt inte.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Muslimer ska få bära slöja, som visar ansiktet, i klassrummet.”

– Nej, eftersom det är tradition i Sverige att man inte ska få ha huvudbonader ska det även gälla invandrare.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Muslimer bör få bygga moskéer i Sverige.”

– Nä, jag tycker inte att dem överhuvudtaget ska få försöka föra vidare sin religion i Sverige. Alltså är man i Sverige får man acceptera det och anpassa sig till vårt samhälle.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Det är positivt om Sveriges statsminister vore muslim.”

– En person som ska styra Sverige måste vara insatt i hur Sverige fungerar.

Elevens motivering gällande dennes ställningstagande i anslutning till påståendet ”Det är positivt om min pojkvän/flickvän eller partner vore muslim.”

– Nej, för jag gillar inte muslimer.

Det har tolkats som att exempeleven visar stereotypa föreställningar om muslimer eftersom exempeleven explicit och konsekvent uttalar sig om muslimer som ”utländska” och

dessutom mindre kunniga om "hur Sverige fungerar". Dessutom tolkas det som att exempeleleven essentialiserar kring muslimer när grupperingen konsekvent omtalas som icke-svenska och mindre kunniga om Sverige. Vidare kan en explicit intolerans gentemot muslimers religiösa praktiker urskiljas när exempeleleven säger "jag tycker inte att dem överhuvudtaget ska få försöka föra vidare sin religion i Sverige". Elevens sista replik tolkas som ett uttryck för ett explicit ogillande av speciellt muslimer. Exemplet ovan hade kunnat analyseras djupare men denna korta analys anses adekvat för att i någon mån underbygga attitydskalan.

7.3 Sammanfattning av delstudie 2

Denna studie kan inte bekräfta att undervisning om islam och muslimer (i den form den bedrivits i grupp A) minskar intoleranta attityder till muslimer. Redovisningen ovan visar att grupp A konsekvent intar mindre toleranta attityder till muslimer än vad grupp B gjort. Ett undantag utgör dock påståendet i tabell 1.5 där elever i grupp B visar sig vara mer kritiska till påståendet. De sympatiserande eleverna återfinns dock endast i elevgrupp A. Men det bör framhållas att båda lägren visar en starkt kritisk hållning till det aktuella påståendet. När det gäller könsbundna attityder har en implicit åtskillnad kunnat urskiljas. Flickor visar generellt mer toleranta attityder än pojkar medan pojkarnas procenttal är större när det gäller ytterligheterna av attitydskalan (se bilaga 5). Det kan här framhållas att även Otterbecks och Bevelanders studie visade att flickor i snitt är mer toleranta än pojkar.⁹¹

Vilka betingelser som har störst påverkan är självklart svårt att uttala sig om men jag menar att könsroll, elevsammansättning och boendeområde övertrumfar den form av undervisning som elevgrupp A haft. Inget kan sägas om grupp B när det gäller deras islamundervisning, eftersom de inte haft någon än. Elevsammansättningen är till ganska stor del beroende av vilket boendeområde och skola elever kommer ifrån. Otterbeck och Bevelander framhöll att de ungdomar som känner någon muslim har positivare inställning jämfört med dem som inte känner någon muslim.⁹² Jag hävdar att bekantskaper med muslimer till stor del har att göra med boendeområde och elevsammansättning. En skola med fler muslimer genererar i fler relationer mellan muslimer och icke-muslimer. Medan elevers könsroller till större del torde ha konstruerats av föräldrar vid ett tidigt stadium i individers liv, men också av lärare och samhället i stort. Både boendeområdet och könsroller kan sägas ha att göra med den primära

---

⁹¹ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 41-42.

⁹² Ibid. s 12-13.

socialisationen. Jag menar att den primära socialisationen övertrumfar den sekundära socialisationen när det gäller en stor del av identitetskonstruktionerna och således även attityder till muslimer. Detta innebär att lärare till stor del har många andra betingelser som påverkar deras utfall av undervisningen, inte bara när det gäller främlingsfientlighet, utan när det gäller lärande i allmänhet. Massmedier är ännu en viktig faktor för påverkan, vars effekt inte bör underskattas. I början av 1990-talet påpekade Hvitfelt att attityderna till islam framförallt torde spegla massmediernas bevakning av händelser som på olika sätt anknytts till islam.⁹³ Otterbeck och Bevelander har framhållit att muslimer idag står i fokus i den svenska samhällsdebatten.⁹⁴ Vidare har Otterbeck och Bevelander framhållit att presentationen av muslimer i läromedel ändrar sig över tid och går att förklara med det samhälle som läromedelsförfattaren lever i.⁹⁵ Därför menar jag att elevattityder i stor utsträckning torde spegla massmediernas bevakning av händelser som på olika sätt är kopplade till muslimer.

Det är svårt att uttala sig huruvida läromedelsförfattaren är påverkad av massmedier, men det förefaller inte vara orimligt. Detta kan innebära att läromedelsförfattaren är påverkad av medier när denne skildrar muslimer och påverkar i sin tur lärare. Lärarens undervisning är sannolikt redan på förhand påverkad av medier men får också mediernas bild bekräftad från läroboken. Slutligen kan lärare och läroboken influera elever, vilka redan på förhand eller i efterhand är påverkade av mediernas framställning av muslimer. Det förefaller inte orimligt att anta att mediebilderna av muslimer återspeglas i flera led. Lärare är ofta låsta vid sina läroböcker och hyser stor tilltro till dem. Som tidigare nämns är somliga muslimer kritiska till vissa läroböckers sätt att förmedla islam och muslimer. Här understryks det att lärare bör tillämpa källkritiska metoder för att verifiera vilket stoff som bör ingå i undervisningen. Ämneskunskapen torde vara till hjälp i processen.

Fientligheten gentemot muslimer som visar sig i undersökningen kan förvisso vara riktad mot muslimskheten. Men muslimskheten kan också vara förknippad med att muslimer ofta är av icke-svensk härkomst, vilket kanske innebär att fientligheten är riktad mot en religiös gruppering i allmänhet och muslimska invandrare i synnerhet, vilket också manifesterades i samband med exempeleven i den ledda enkäten.

---

⁹³ *Mörk magi i vita medier* 1998, RED. Ylva Brune. *Den muslimska faran*, s 72-84.

⁹⁴ Otterbeck & Bevelander, 2006, s 17-19.

⁹⁵ *Ibid.* s 39.

8. Delstudie 3: Elevers förhållningssätt till skolavslutning i kyrkan.

Som tidigare nämns har svenska samhället ändrats från att tidigare varit mer enhetligt till att idag vara mångreligiöst och värdemässigt pluralistiskt. Det är inte längre lika självklart att ha skolavslutningar i kyrkan. Bland annat har det framförts att icke-kristna elever kan känna sig exkluderade i en kristet färgad skolavslutning. Dessa elever har exemplifierats som ateister, och inte minst, muslimer. Således anses det relevant att här diskutera skolavslutning i kyrkan och studera elevers hållning till frågan. Kapitlet inleds med de pro- och contraargument som florerat i samhällsdebatten när det gäller skolavslutning i kyrkan. Efterkommande kapitel visar hur ett antal högstadieelever förhåller sig till en skolavslutning i kyrkan.

8.1 Pro- och contraargument

8.1.1 Uppsalabiskop Ragnar Persenius

Runt om i landet har skolavslutning i kyrkan diskuterats flitigt, inte minst av Uppsalas biskop Ragnar Persenius. Uppsalabiskopen har argumenterat mot skolavslutningar i kyrkan och hävdar att det är att göra våld på kyrkan och elever. Persenius ser skolavslutningar i kyrkan som en lämning från det forna enhetssamhället och menar att det hade varit fördelaktigare om skolor kommer till kyrkor för att lära om kristen tro. Kyrkan löper risk att förknippas med tvång genom fortsatta skolavslutningar i kyrkan, hävdar biskopen.⁹⁶ Persenius visar dock på ett antal argument kopplade till skolavslutning i kyrkan. Nedan följer en del av biskopens argumentation:

”Argumenten för fortsatta skolavslutningar i kyrkan kan formuleras som att det måste finnas en frihet till - inte bara från - religion, att skolavslutningen i kyrkan hör till traditionen i vårt land, att majoriteten tillhör Svenska kyrkan och att ingen tvingas gå till kyrkan. Men faktum kvarstår: en skolavslutning är till för alla elever och ingen ska behöva utebli.”⁹⁷

8.1.2 Humanisterna

Ytterligare motstånd till skolavslutning i kyrkan finner vi bland en del humanister. Utifrån nedan angivna lag, betecknar de skolavslutning i kyrka som potentiellt olaglig.

---

⁹⁶ *Kyrkans tidning* 2007-01-11

⁹⁷ *Dagens Nyheter* 2007-01-11

”Denna lag har till ändamål att främja barns och elevers lika rättigheter samt att motverka diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Lagen har också till ändamål att motverka annan kränkande behandling. Denna lag tillämpas på utbildning och annan verksamhet som avses i skollagen.(...) Huvudmannen för verksamheten, rektorn eller någon med motsvarande ledningsfunktion eller annan personal får inte missgynna ett barn eller en elev genom att tillämpa en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringssätt som framstår som neutralt men som i praktiken särskilt missgynnar barn eller elever med visst kön, viss etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller visst funktionshinder. Detta gäller dock inte om bestämmelsen, kriteriet eller förfaringssättet kan motiveras av ett berättigat mål och medlen är lämpliga och nödvändiga för att uppnå målet.”⁹⁸

Dessa skriver att ovan angivna lag, som trädde i kraft den 1 april 2006, gör skolavslutningar i kyrkan olagliga. Humanisterna menar att lagens syfte är bl.a. att motverka diskriminering på grund av religion eller annan trosuppfattning, såsom humanism eller ateism. Dessa menar att lagen föreskriver att skolledningen ska ha en plan som visar vilka åtgärder som vidtas för att förhindra trakasserier och annan kränkande behandling. I sammanhanget exemplifieras arrangemanget av en religiöst färgad skolavslutning som kränkande behandling. Det menas att om kränkande religiös påverkan förekommit är det skolledningens skyldighet att göra en utredning av vad som skett och därefter vidta åtgärder mot de ansvariga så att företeelsen inte upprepas. Humanisterna hävdar att ovan angivna lag förbjuder att någon elev behandlas sämre på grund av att denne bekänner sig till en annan trosuppfattning än den dominerande. Humanisterna betonar att elever som inte vill vara med på en skolavslutning för att denna är religiöst färgad inte får vara med om någon skolavslutning alls och det är, enligt humanisterna, att bli behandlad sämre än andra på grund av olika trosuppfattningar.⁹⁹

8.1.3 Riksdagsledamot (KDS) Inger Davidson

Riksdagsledamoten för Kristdemokraterna Inger Davidson, anser att man inte bör förvägra barn skolavslutning i kyrkan. Hon menar att skolavslutning i kyrkan är en av landets finaste traditioner och att kyrkans symboler och bilder ska betraktas som skadligt för barn, menar Davidson är ”rent trams”. Davidson kan inte förstå att just denna tradition ska förbjudas i jämförelse med hur lättillgängligt allt TV-våld, alkoholromantik och pornografi är. Inger Davidson betonar att kristendomen är den enskilt viktigaste delen av Sveriges kulturella arv och ska man förstå samhällslivet är det nödvändigt att förstå kristendomen. Därför frågar Davidson, hur det ska vara möjligt för barn att komma i kontakt med vårt kulturarv om det är förbjudet att fira skolavslutning i kyrkan? Vidare menar hon att både svenskar och invandrare har behov av att förstå den kultur de lever och verkar i. Att inte ge dem denna möjlighet leder till motsättningar och segregation, hävdar Inger Davidson.¹⁰⁰

---

⁹⁸<http://rixlex.riksdagen.se> 2006-11-28

⁹⁹<http://www.humanisterna.se/hTexter.asp?f=s&t=393>, 2006-06-09.

¹⁰⁰http://www.kristdemokraterna.se/PressOchMedia/Pressmeddelanden/Skola/Forvagrantebarnskolavslutningi_kyrkan.aspx, 2005-06-10.

8.2 Observationsundersökningen

Den 18:e november 2006 lät Lunds stift anordna en dag för religionsmöten med fokus på skolavslutningar i kyrkan. Med tanke på vad föreliggande uppsats handlar om föreföll det synnerligen passande för mig att delta vid detta möte. Därför ringde jag och frågade ansvarig informant om jag kunde få delta i mötet, vilket jag lyckligtvis välkomnades till. Religionsmötet inleddes med en redogörelse om skolavslutning i kyrkan och i vad mån skolans perspektiv kan förenas med kyrkans perspektiv? Nyss nämnda redogörelse presenterades av Alexandra Myllenberg, pedagog i Landskrona församling. Nedan återges hennes redogörelse. Presentation återges med hjälp av anteckningar som nedtecknades vid religionsmötet.

8.2.1 Skolavslutningar i kyrkan – kan skola och kyrkans perspektiv förenas? Alexandra Myllenberg

Det bör nämnas att Alexandra Myllenberg hämtat pro- och contraargumenten när det gäller kyrkoavslutning, i tidningsartiklar och samhällsdebatten. Det bör alltså läggas märke till att den inledande presentationen inte speglar Myllenberg's personliga hållning i frågan, utan snarare allmänhetens. Presentatörens hållning kommer till viss del att återges i slutet av avsnittet.

Myllenberg inleder redogörelsen med att berätta om den historiska relationen mellan kyrka och skola, från 1600-talet då kyrkan skötte folkundervisningen med bl.a. husförhör fram till 1969, då det tidigare kristendomsämnet ändrade namn till religionskunskap. Myllenberg radar sedan upp ett antal argument för skolavslutning i kyrkan som hon har funnit i tidningsartiklar och samhällsdebatten. Hon menar att det finns röster som anser att det tillhör den svenska traditionen och således kan betraktas som ett kulturarv eller en högtid. Vidare kan somliga tycka att den ovanliga miljön ger en stämningsfull upplevelse, menar Myllenberg. Dessutom berättas det att en del kan påstå att kyrkan är en öppen och neutral plats att vara på. Myllenberg presenterar även argument mot skolavslutning i kyrkan. Hon menar att hon funnit uppgifter om att kyrkoavslutning kan innebära ett utanförskap för de elever som inte deltar i den kyrkliga skolavslutningen. Myllenberg fortsätter att presentera de contraargument hon funnit genom att visa på att kyrkan ska och inte kan ses som vilken lokal som helst. Vidare berättas det att somliga anser att elever ”smygkristnas” via skolavslutningar i kyrkan och att vissa anser att skolavslutningar i naturen vore en bättre lösning, eftersom naturen är vacker

och stämmingsfull. Men Myllenberg presenterar också en kompromiss som hon funnit i samhällsdebatten. Denna innebär att det inte anses finnas några principiella invändningar mot en skolavslutning i kyrkan så länge det fungerar. Men skulle det av en eller annan anledning visa sig att det inte är till belåtenhet, får skolavslutningen modifieras, enligt denna kompromiss som presentatören återger.

Myllenbergs redogörelse fortsätter med skolverkets uttalanden gällande det aktuella ämnesområdet. Det framhålles att regeringsformen föreskriver att ”den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde” och att det är ”förbjudet att tvinga någon att delta i sammankomst för opinionsbildning eller annan meningsyttring”. Vidare berättas att skollagen föreskriver att ”varje barn ska delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen” men ”att eleven kan befrias vid särskilda omständigheter”. Myllenberg berättar att det dock finns en lag sedan 1997 som säger att elever inte kan befrias från religionsundervisning eftersom religionsundervisning anses vara viktigt för att minska motsättningarna mellan människor. När det gäller läroplanen berättas det att skolan skall vara icke-konfessionell och att undervisningen ska vara saklig och allsidig. Myllenberg berättar att skolverket dragit följande slutsats.

”Om skolavslutningen är obligatorisk för eleverna är det en del av utbildningen och därmed ställs samma krav på skolavslutningen som gäller för undervisningen i skolan. Skolan bör därför utforma en skolavslutning så att varje elev kan delta och så att inte eleverna utsätts för ensidig påverkan för den ena eller den andra trosriktningen. Utgångspunkten är således att alla elever skall kunna delta i en skolavslutning.”

Personligen är presentatören inte emot skolavslutningar i kyrkan, men anser att det är komplicerat. Som tidigare musiklärare i en grundskola, menar hon att hon vet att det stänger ute elever från skolans högtidsdag. Men som anställd i kyrkan, tycker hon att det är självklart att säga ja, när skolorna vill komma och fira sin avslutning i kyrkan, men vi måste också vara medvetna om problematiken, menar Myllenberg. Presentatören anser dock inte att det är kyrkans ansvar att se till att skolan uppfyller läroplanens krav om ensidig påverkan, det ligger på skolan. Det hävdas att när skolorna år efter år kommer till kyrkan vid sina högtider, inte kyrkans, blir kyrkan indragen. Därför blir prästerna utsatta för hårt tryck till att vända och vrida på orden vid kyrkoavslutningar och dylikt, berättar Myllenberg. Dessutom påpekas det att krav på att ta bort psalmer och böner för att ”avkristna” ceremonin förekommer. Med tanke på detta tycker Alexandra Myllenberg att det är bättre att kyrkan gör det kyrkan är bra

på och föreslår istället att kyrkan bjuder in skolorna till krubbvisningar, påskspel och liknande, där kyrkan berättar om varför vi har jullov, firar jul, har påsklov och firar påsk. Genom detta tillvägagångssätt kan kyrkan vara kyrka, utan att be om ursäkt för sig själv och berätta om vad kristna tror på och lämna till skolan att ta reda på vad andra tror på, menar Myllenberg. Det understryks att kristendomen och kyrkan har påverkat och påverkar det samhälle vi lever i och där kyrkan finns till hands för att hjälpa till att berätta om hur det syns idag. Dessutom understryks att kyrkan kan bjudas in för att prata om det som lärarna inte kan, nämligen vad det innebär att vara troende.

Myllberg avslutar redogörelsen med att berätta om sin guddotter som kommit hem till sina föräldrar en dag och börjat prata om tomten. Det framhålls att dottern hade, i förskolans samlingar, kommit att tro på tomten och tillhörande julklappsutdelning för snälla barn. Det betonas att guddotterns familj tidigare hade förklarat för sin dotter att familjen firar jul för att Jesus föddes, inte för att tomten kommer med julklappar. Trots detta, berättar Myllenberg, trodde nu dottern på att tomten fanns och att hon fick sina julklappar av tomten, vilket inte var föräldrarnas önskan. Det framhålls att det blir en krock ifråga om trosåskådning och vad anledningen är till julfirandet.

Vidare framhålls att samhället anser att det är ofarligt att lura barn till att tro på tomten eftersom alla vuxna vet att tomten inte finns, det handlar om saga och magi menar Myllenberg. Det påpekas att de flesta av oss har stor förståelse när det gäller att inte tvinga religion på barn. Men jultomten, och kanske till viss del kommersialismen, får slinka igenom okritiskt menar Myllberg. Hon fortsätter med att säga att likväl som man måste få välja om man vill erbjuda sina barn en religion eller ej, bör man få välja om man vill servera dem sagotro.

9. Resultat från delstudie 3

Som tidigare nämns har skolavslutning i kyrkan diskuterats flitigt i landet men inte någonstans har jag funnit att elevers åsikter har efterfrågats gällande ämnesområdet. Det förefaller oftast vara vuxna människor som uttalar sig om vad som är bäst för elever i samband med skolavslutning i kyrkan. Lpo 94 föreskriver dock följande:

”Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. Den skall utveckla deras förmåga att ta ett personligt ansvar. Genom att delta i planering och utvärdering av den dagliga undervisningen och få välja kurser, ämnen, teman och aktiviteter, kan eleverna utveckla sin förmåga att utöva inflytande och ta ansvar.”¹⁰¹

Ovan angivna utdrag uttrycker explicit att elevdemokrati bör tillämpas. Frågan är då om elevdemokrati kan tillämpas i samband med skolavslutningar? Det kan tänkas att ekonomiska, tidsmässiga och kanske ytterligare faktorer kan försvåra en sådan procedur. Åldern på eleverna medför självklart betänkligheter. Vissa uppenbara förtjänster finns det dock med ett elevdemokratiskt tillvägagångssätt i samband med skolavslutningar i kyrkan. Bland dessa kan nämnas att verksamheten bedrivs i demokratiska arbetsformer, eleverna förbereds för att aktivt delta i samhället och får se resultaten av sina val. Rimligen utvecklas elevernas förmåga att utöva inflytande och ta ansvar till någon del. Vidare torde eleverna själva vara bäst på att bedöma om de känner sig kränkta, missgynnade eller diskriminerade av en skolavslutning i kyrkan. Elevers hållning till skolavslutning torde visa sig genom att studera elevers attityder till skolavslutning i kyrkan. Det har ofta misstänkts att särskilt elever med en annan trosåskådning än den kristna, så som muslimsk, inte känner sig bekväma med en skolavslutning i kyrkan. Därför har elevers attityder till skolavslutning i kyrkan studerats i denna uppsats. Nedan följer enkätundersökningens resultat av elevers attityder till skolavslutning i kyrkan.

---

¹⁰¹ www.skolverket .se. 07-05-12.

9.1 Enkätundersökningen

Följande tabell visar utfallet från påståendet ”Skolavslutningen bör äga rum i kyrkan”. Enkätformuläret har besvarats av totalt 92 elever, av dessa har 72st ansett sig själv vara kristna, 3 muslimer, 10 ateister och 7 elever har placerats i kategorin ”övrigt”. Senast nämnda kategori utgörs av elever som bl.a. skrivit att de är ”inget men inte ateist”, ”satanist”, ”buddist” och ”inget”.

Tabell 1.6: Samband mellan religionstillhörighet och elevernas positionering i anslutning till påståendet ”Skolavslutningen bör äga rum i kyrkan.”. Fördelning på fyra elevgrupper jämförda i procent.

	<i>Kristna</i>	<i>Muslimer</i>	<i>Ateister</i>	<i>Övrigt</i>	<i>Alla</i>
(5) Instämmer helt	19	0	0	0	15,25 %
(4) Instämmer delvis	28	0	10	28,5	25 %
(3) Vet ej/obestämd	28	100	20	14	28,25 %
(2) Instämmer inte	12,5	0	20	0	12 %
(1) Instämmer inte alls	12,5	0	50	57	19,5 %
Summa	100	100	100	99,5	100 %
Bastal	72 elever	3 elever	10 elever	7 elever	92 elever

När det gäller högstadiееlevs attityder till skolavslutning i kyrkan ger data från undersökningen underlag för en del konstateranden. Det finns inget explicit samband mellan religionstillhörighet och hållning till skolavslutning i kyrkan. Bortsett från kategorin ”muslimer”, är ambivalensen stor i resterande kategorier. De elever som har placerats i kategorierna ”kristna”, ”ateister” och ”övrigt” ger inte uttryck för en konsekvent hållning gentemot påståendet.

Frekvensen muslimska elever är dock, som tidigare framhållits, inte tillräckligt hög för att någon form av generaliseringar eller uttalanden om muslimska elevers hållning till påståendet ska kunna göras. Dock finns ett implicit samband mellan påståendet och de olika kategorierna. Det förefaller finnas ett samband mellan ytterligheterna på skalan och de fyra olika kategorierna (kristna, muslimer, ateister, övrigt). De mest positiva eleverna och största andelen positiva elever till skolavslutning i kyrkan finns bland de elever som anser sig själva vara kristna. Endast kristna elever ”instämmer helt” i att ”skolavslutningen bör äga rum i kyrkan”, vilka här utgör drygt 19% av de kristna eleverna. Nyss nämnda elever torde således anse att det är mycket positivt med en skolavslutning i kyrkan. De elever som delvis

instämmer i påståendet utgörs till största antalet av de kristna eleverna (28% av de kristna eleverna). Men en ateistisk elev (10% av den totala mängden ateister) och två elever av de elever som utgör ”övrigt” (28,5% av den totala mängden elever i ”övrigt”) instämmer också delvis i påståendet. Det förefaller rimligt att anta att nyss nämnda elever är positiva till en skolavslutning i kyrkan. De elever som är obestämda/inte vet eller neutrala inför påstående domineras procentuellt sett av de muslimska eleverna (100%, utgörs dock här endast av tre muslimska elever) men antalsmässigt domineras denna positionering av tjugo kristna elever (28% av den totala mängden kristna). Samma positionering har angetts av två ateister och en elev i övrigt. Dessa elever betraktas som neutrala eller obestämda inför påståendet. Vid nästa möjliga positionering, dvs. ”instämmer inte”, finner vi två ateister och nio kristna elever (12,5% av den totala mängden kristna respondenter). Det torde vara rimligt att betrakta dessa elever som kritiska till en skolavslutning i kyrkan. Den sista positioneringen, dvs. ”instämmer inte alls”, utgörs av 12,5% från det kristna ledet, 50% utav ateister och 57% utav ”övrigt”. I procent räknat är det framförallt, enligt denna studie, elever i kategorierna ”övrigt”(57%) och ”ateister” (50%) som inte alls instämmer i påståendet, men samma positionering har också angetts av de elever som anser sig vara kristna (12,5%). Ser vi till antalet och inte procentmängden i respektive kategori, finner vi att denna positionering angetts av nio kristna, fem ateister och fyra elever som kategoriserat övrigt. Nyss nämnda elever betraktas som starkt kritiska till en skolavslutning i kyrkan.

Det kan kanske vara mer förvånande att kristna elever än ateister eller övriga elever förhåller sig starkt kritiska till en skolavslutning i kyrkan, men denna studie visar dock att sådant är fallet. I vad mån nyss nämnda elever hade känt sig kränkta, missgynnade eller diskriminerade av en skolavslutning i kyrkan, kan inte enkätundersökningen ge svar på. Det kan vara rimligt att påstå att de elever som visar starkt kritiska attityder till en skolavslutning i kyrkan också är de elever som löper störst risk att känna sig kränkta, missgynnade eller diskriminerade. Orsakerna till detta torde vara många och komplexa men det är inte omöjligt att kristna elever kan ha antagit en starkt kritisk hållning av omtanke om andra elever. Andra motiv kan förslagsvis vara rättviserelaterade eller objektivitetsrelaterade i anslutning till andra icke-kristna elever.

9.2 Intervjuundersökningen

I likhet med den andra delstudien har elevers motivering gällande deras inställning till skolavslutning efterfrågats. Fyra elever har besvarat enkäten muntligt och således motiverat sin hållning gentemot skolavslutning i kyrkan. Nedan följer elevernas motivering gällande påståendet ”skolavslutningen bör äga rum i kyrkan”.

Elev ett (instämmer inte)

– Nej, det räcker dem gör det i skolan

Elev två (instämmer helt)

– Ja, jag tycker det för det är ändå liksom... ja, jag tycker det.

Elev tre (instämmer inte alls)

– Nej, den kristna kyrkan har ingenting att göra med att man går ut nian

Elev fyra (instämmer inte alls)

– Nej, jag tycker inte det man ska inte tvinga någon person till och... alltså det finns muslimer det finns ateister man kan inte tvinga dem till och gå i en svensk kristen kyrka liksom.

9.3 Sammanfattning av delstudie 3

När det gäller högstadieelevers attityder till skolavslutning i kyrkan finns inget explicit samband mellan religionstillhörighet och hållning till skolavslutning i kyrkan (se bilaga 6). Bortsett från kategorin ”muslimer”, är ambivalensen stor i resterande kategorier. De elever som har placerats i kategorierna ”kristna”, ”ateister” och ”övrigt” ger inte uttryck för en konsekvent hållning gentemot påståendet. Frekvensen muslimska elever är dock, som tidigare framhållits, inte tillräckligt hög för att någon form av generaliseringar eller uttalanden om muslimska elevers hållning till påståendet ska kunna göras. Men samtliga muslimer har positionerat sig i mittfåran. De kristna eleverna uppvisar en starkt positiv inställning och övriga elever samt ateister uppvisar en starkt negativ inställning. Men ser vi till antalet och inte procentmängden i respektive kategori, finner vi att den senast nämnda positioneringen angetts av nio kristna, fem ateister och fyra elever som kategoriserat ”övrigt”. Alltså utgörs denna kategori av ett lika stor antal kristna elever som de andra åskådningarna tillsammans. Det anses dock att elever i kategorin ”övrigt” och ”ateister” löper störst risk att känna sig

kränkta av en skolavslutning i kyrkan, eftersom det kan anses mer oförenligt med dessas trosåskådningsform. Men det kan inte uteslutas att även elever i kategorin ”kristna” kan känna sig kränkta av en skolavslutning i kyrkan. Att definiera sig som kristen behöver inte ha med kristen tro att göra. Det kan vara ett sätt att markera en social identitet.

10. Sammanfattande diskussion

I detta kapitel sammanfattas och sammanknyts de huvudsakliga resultaten från de tre delstudierna som ingår i uppsatsen. Dessutom kommer jag att diskutera, analysera och dra slutsatser av resultatet.

Det övergripande syftet med uppsatsen har varit att undersöka relationen mellan muslimer och svensk skola. Detta har gjorts genom att söka svar på följande tre tematiska frågor:

- 1 Vilka utmaningar eller konflikter kan uppstå mellan muslimer och svenska skolor?
- 2 I vad mån bidrar religionsundervisning om islam och muslimer till att utveckla elevernas förståelse och känsla för tolerans i anslutning till muslimer?
- 3 Vilket förhållningssätt finns till en skolavslutning i kyrkan bland elever?

Dessa tematiska frågor har resulterat i data som använts för att kunna dra slutsatser om relationen mellan muslimer och svensk skola.

Metoden har varit kvalitativ och kvantitativ och praktiserats på två högstadieskolor. Mätinstrumenten har varit en enkät och semistrukturerade intervjuer. Enkäten har besvarats av 92 elever från fem olika klasser. De semistrukturerade intervjuerna har besvarats av två skolsköterskor, fyra elever och två religionslärare.

Den teoretiska vetenskapsansatsen har varit socialkonstruktivism. Jag har utgått från att en stor del mänskliga företeelser, såsom könsroller, språk, moral, identiteter, kulturer och religioner är socialt konstruerade och således resultat av mänskliga aktiviteter. Den grundläggande principen i socialkonstruktivismen är att inte godta sociala företeasers ”naturlighet”, att de ständigt varit sådana, att de inte kan vara annorlunda och att de inte skulle kunna vara av människan skapade storheter. Vidare har jag utgått från att den svenska skolverksamheten i någon mån reproducerar eller konstruerar identiteter och kulturer. Jag har ställt mig emot essentialistiska argumentationer.

Data från delstudie 1 har visat att konflikter och utmaningar i anslutning till muslimer ofta rör muslimska flickor. Skolsköterskorna i delstudien har hävdad att muslimska flickor, i större utsträckning än muslimska pojkar, är begränsade när det gäller privatliv såsom klädsel, uteliv

och kärleksrelationer. Religionslärarna har berättat att konflikter och utmaningar i anslutning till muslimer ofta rör icke-muslimska elevers förförståelse av islam och muslimer och att denna förförståelse till ganska stor del är baserad på massmediers bild av islam. Religionslärarna har berättat att elever ofta tror att muslimer har en förtryckande kvinnosyn, inte sällan i samband med slöjan. Vidare har lärarna hävdade att elever kan tro att muslimer har primitiva tankar och en primitiv kultur. Slutligen framhöll lärare 2 att elever generellt anser att religion är ”knasigt” och att elever ofta tycker att det är konstigt att man kan tro på någonting. Litteraturgenomgången (s 31-40) ger underlag för antagandet att muslimska flickor har strängare sociala regler att efterleva än muslimska pojkar, när det gäller klädesvanor, äktenskap, exkursioner och övernattningar. I nyss nämnda litteraturgenomgång har Jan Samuelsson hävdade att svensk skola intar en kritisk hållning till religiositet och visar en allmän oförståelse inför vad en religiös livshållning innebär.

Data från delstudie 2 visar att föreliggande studie inte har kunnat bekräfta att undervisning om islam och muslimer minskar intolerans gentemot muslimer. Flickor har visat större tolerans gentemot muslimer än vad pojkar har gjort. Dock har pojkar dominerat ytterligheterna av attitydskalan. Delstudien har givit vid handen att närmare 20 % av respondenterna kan betecknas som intoleranta eller mindre toleranta gentemot muslimer

Delstudie 3 handlade om elevattityder till skolavslutning i kyrkan. Delstudien har gett underlag för att konstatera att ambivalensen är stor när det gäller kategorierna ”kristna”, ”ateister” och ”övrigt”. Samtliga tre ”muslimer” har positionerat sig i mittfåran. De kristna eleverna visade sig vara väldigt positiva till en skolavslutning i kyrkan. ”Ateister” och ”övrigt” visade sig å andra sidan vara starkt negativa. En betydande andel kristna elever (nio) har också positionerat sig bland de starkt negativa eleverna. Ser man till samtliga elevsvar visar sig totalt 19,5 % (18 elever) vara starkt negativa till en skolavslutning i kyrkan medan 15 % (14 elever) är väldigt positiva.

Ovan angivna data har jag tolkat som att en stor del av konflikterna som är relaterade till muslimer handlar om olika kulturella syner på könsroller, där muslimsk tradition och muslimer tillämpar en essentialistisk argumentation. Det kan tänkas att muslimer ser könsroller som bundna till den biologiska kroppen vars attribut påstås vara tecken för en könslig differens och en könslig särbehandling. Med hjälp av detta grundantagande har muslimska pojkar/män och flickor/kvinnor kunnat tillskrivas olika ansvarsområden, olika

roller och olika sociala regler. Essentialism bland muslimer har i uppsatsen främst företrätts av Ashan McDermott när denne hävdar att islam tillskriver mannen familjeförsörjning och ekonomi, medan kvinnan tillskrivs områden som har att göra med hem och barn. Vad svenska muslimer egentligen anser gällande det aktuella ämnesområdet kan inte denna undersökning ge svar på. Men litteraturgenomgången har gett visst underlag för att ett essentialistiskt perspektiv är vanligt bland svenska muslimer. Vidare har en analys av sambanden mellan kön och attityder till muslimer visat att också icke-muslimska elever tillämpat essentialistiska kategorier då de implicit praktiserat könsroller.

Jag hävdar att det är vanligt i muslimska kontexter att muslimska flickor/kvinnor ålagts att efterleva vissa sociala regler för bl.a. klädsel och sexualitet, noggrannare än muslimska pojkar/män. Inte sällan motiveras dessutom förfaringssättet med religionens vokabulär. Dock uttrycker Lpo 94 explicit att skolan har ett ansvar att motverka traditionella könsmonster. Lpo 94 föreskriver dessutom att könstillhörigheten inte ska begränsa individer. Jag hävdar att en essentialistisk tradition begränsar både pojkar/män och flickor/kvinnor oberoende av vilken kultur den förekommer i. Jag vill dock understryka att många flickor från icke-muslimska kontexter också åläggs att efterleva vissa sociala regler för bl.a. klädsel och sexualitet strängare än icke-muslimska pojkar. Detta manifesteras när pojkar kan gå med bar överkropp i badhus eller dylikt utan att för den sakens skull väcka något särskilt uppseende. Men det är inte lika oproblemiskt för flickor att visa sig i bar överkropp, trots att samma partier på kroppen blottas.

Undervisning anses ligga inom den sekundära socialisationens sfär. Undervisning har visat sig ha föga inverkan på elevattityder gentemot muslimer. Därför kan det tänkas att den primära socialisationen övertrumfar den sekundära socialisationen när det gäller attitydkonstruktioner i anslutning till muslimer. Det har visat sig att könsroll, elevsammansättning och vilket boendeområde elever kommer ifrån är väsentliga faktorer vid konstruktionen av attityder till muslimer. Den tidigare nämnda kontakthypotesen har således stärkts av denna studie. Men liksom en av religionslärarna framhöll är antagligen massmedier viktiga attitydkonstruktörer. Det är sannolikt att elevers hållningar i anslutning till muslimer till viss del bygger på den information de erhållit från massmedier. Representationer framstår som centrala i skapandet och befastandet av kulturell ordning, där en av samtidens största kulturelle reproducenter anses vara massmedierna. Det är möjligt att massmedier befäster och upprätthåller stigmat mellan väst och muslimskheten vilket i så fall inte bara påverkar elever utan även lärare och

antagligen också läroboksförfattare. Men jag kan bara hålla mig vid spekulationer eftersom materialet inte lämpar sig för annat. Hur som helst vill jag här understryka vikten av källkritiska färdigheter. Med tanke på dagens utbud av information, menar jag att det är viktigt att kunna sortera och granska information. Källkritiska färdigheter gynnar inte bara lärare när de ska avgöra vad som bör ingå i deras lektioner. Källkritik gynnar även elever då de ska skaffa sig sunda hållningar och vid många andra situationer i deras liv.

Det har vidare ansetts att ideologiska representationer finns inneslutna i språket och blir per automatik en del av de identiteter som sociala agenter ger uttryck för. Detta språkbruk har i undersökningen använts i form av ”vi:et” och ”svensk”. Detta har brukats på ett sådant sätt att det ansetts vara statiskt och essentiellt. Jag tolkar utfallet från den andra delstudien som att det finns en fientlighet riktad mot muslimer bland elever. Detta har i synnerhet manifesterats i form av att mer än 50% av den totala mängden elever har visat sig vara negativa eller starkt negativa till en muslimsk statsminister och en muslimsk partner. Jag tror att en kombination av fördomar om muslimer, okunskap, rädsla och nationella kategorier har varit avgörande faktorer när eleverna svarat på dessa frågor. Det är antagligen inte ovanligt att individer betraktas utifrån deras religiösa tillhörighet. Men om man ser denna som basen för en generell social, politisk och kulturell analys innebär det att man missar alla övriga identiteter och lojaliteter som en individ kan ha. Andra sympatier än den religiösa kan ofta vara viktigare för personers beteende, identitet och självbild. Eftersom den religiösa identiteten inte övertrumfar en individs alla andra tillhörigheter är det fel att uteslutande döma och förstå en individ utifrån dennes religiösa hållning.

Religiös determinism tillämpas av islamofober där religiös tillhörighet anses vara attribut som talar för fientlighet. Identiteter anses utgöra en funktion i ett ideologiskt maktspel. Vilka identiteter som konstrueras i ett samhälle avgör vilka maktrelationer som reproduceras. Det har dock visat sig att lärare inte konstruerar identiteter i den utsträckning som den primära socialisationen eller massmedier gör, utan snarare själva är föremål för de nyss nämnda faktorerna. Det förefaller inte orimligt att anta att massmedier konstruerat en bild av religiösa identiteter som ensidiga, rigida och lättdefinierade. Data från undersökningen visar tvärtom att kristen och ateistisk identitet är ambivalent, mångfasetterad och dynamisk. De data delstudie tre resulterat i tolkas som att elever i kategorierna ”ateister” och ”övrigt” löper störst risk att känna sig kränkta, diskriminerade eller utelämnade av en skolavslutning i kyrkan.

När det gäller skolavslutningar i kyrkan hävdar jag att Ragnar Persenius och Alexandra Myllenbergers modell, att skolan kommer till kyrkan för att lära om kristen tro, är en bra lösning på grund av två anledningar.

(1) Studien har gett ett visst underlag för att både skolförvaltning och elever visar en oförståelse inför religiositet. Tydligt när det gäller religiositet i allmänhet och kanske muslimer i synnerhet. Vidare kan inte studien styrka att undervisning om muslimer ökar förståelsen och toleransen för muslimer. Jag hävdar att större bekantskap med muslimer också ökar förståelsen och toleransen för muslimer. Vidare hävdar jag att detsamma gäller i anslutning till kristna individer.

(2) Studien har visat att en betydande andel (19,5 %) av eleverna är starkt kritiska till en skolavslutning i kyrkan och att det följaktligen är många elever som löper risk att känna sig kränkta av en skolavslutning i kyrkan. Om skolan kommer till kyrkan för att lära om kristen tro kan det inte betraktas som en skolavslutning, det är undervisning. Kanske lyckas kyrkan bättre med att skapa en förståelse för tro än vad lärare och skola hittills har gjort.

Med denna modell menar jag att kyrkan då kan vara sig själv och stå för sina värderingar och sin tro, men samtidigt ge elever en förståelse för religiositet. Skolan måste dock vara saklig och allsidig. Detta innebär att muslimska, judiska och ytterligare församlingar/trosåskådningar också bör få sin subjektiva röst hörd. Hur denna modell fungerar i verkligheten är självklart svårt att svara på. Jag måste dock understryka att det inte finns någon anledning att modifiera skolavslutningar om de inte kränker någon elev.

10.1 Förslag till vidare forskning

Denna undersökning är alldeles för liten för att kunna ge några konkreta svar. Men förhoppningsvis kan den ge ett blygsamt underlag för vissa antaganden när det gäller svenska muslimer och skolavslutningar i kyrkan. I bästa fall kan den inspirera till nya frågor och ytterligare studier inom ämnet. Forskning om hur elever förstår och värderar individer utifrån religiös tillhörighet, nationell tillhörighet och härkomst förordas här. Jag menar att det i dagens Sverige finns ett svenskt islam och svenska muslimer. Det empiriska materialet har dock gett ett visst underlag för att olika aktörer inom skolans värld gör en distinktion mellan ”det svenska” och ”islam”, när de i själva verket är ett. Därför menar jag att forskning som

undersöker attityder gentemot olika tillhörigheter hade varit föredömlig, inte minst för att i framtiden förhindra olika typer av diskriminering.

Genusforskningen har sedan en tid tillbaka gått framåt i forskararenan. Denna undersökning har pekat på att traditionella könsmönster förekommer bland muslimer. Därför menar jag att studier om hur svenska muslimer ser på könsroller och hur svenska muslimer praktiserar könsroller hade varit gynnsam forskning, för att i slutändan inte begränsa muslimska kvinnor och män när det gäller yrkesval, identitetsbygge och många andra sfärer i individers liv.

Källförteckning

Litteratur

- Almén Edgar, Furenhed Ragnar & Hartman Sven G. (1994) *Att undervisa om religion, livsfrågor och etik i skolan*, Linköpings universitet: Skapande och Vetande.
- Brune Ylva (red), (1998) *Mörk magi och vita medier – Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Bjärnum, Carlsson Bokförlag.
- Chouliaraki Lilie & Fairclough Norman, (1999) *Discourse in late modernity*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Denscombe Martyn, (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*, Lund, Studentlitteratur.
- Fairclough Norman, (2003) *Analysing Discourse - Textual Analysis for Social Research*, London, Routledge.
- Hjärpe Jan, (2005) *Islam – Lära och livsmönster*, Göteborg, Nordstedts förlag.
- Hjärpe Jan (red), (2004) *99 frågor om islam*, Stockholm, Leopard förlag.
- Holmberg Sören och Weibull Lennart (RED), (1991) *Politiska opinioner*, Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen.
- Hultinger Eva-Stina & Wallentin Christer (RED), (1996) *Den mångkulturella skolan*, Lund, Studentlitteratur.
- Hvitfelt, Håkan (1991): *Svenska attityder till islam*. Sören Holmberg & Lennart Weibull (RED), *Politiska opinioner. SOM-undersökningen 1990. SOM-rapport 6*. s 99-113. Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Härenstam Kjell, (1993), *Skolboks-islam – Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, Göteborg, Vasastadens bokbinderi AB.
- Irisdotter Sara, (2006) *Mellan tradition, demokrati och marknad – en analys av lärares identitetskonstruktion, i samtal kring etiska frågor och läraryrket*, Göteborg, HLS Förlag.
- Jakobsson Ann-Katrin, (2000) *Motivation och inläring ur ett genusperspektiv – En studie av gymnasieelever på teoretiska linjer/program*. Göteborg, ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS
- Larsson Göran, (2004) *Islam och muslimer i Sverige – En kommenterad bibliografi*. Riga, Makadam förlag.

Ljuslinder Karin, (2002) *På nära håll är ingen normal - Handikappdiskurser i Sveriges Television 1956 – 2000*, Umeå.

McDermott Ahsan, (1980) *The Muslim Guide For teachers, employers, community workers and social administrators in Britan*, Leicester, The Islamic Foundation.

Otterbeck Jonas och Bevelander Pieter, (2006) *Islamofobi – en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*, Stockholm, Forum för levande historia.

Otterbeck Jonas, (1999) *Islam, muslimer och den svenska skolan*. Lund, Studentlitteratur.

Otterup Tore, (2005) ”*Jag känner mig begåvad bara*” – *Om flerspråkighet och identitetskonstruktion bland ungdomar i ett multietniskt förortsområde*. Göteborg, Erlanders Infologistics Väst AB.

Patel Runa och Davidson Bo, (1994) *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, Linköping, Studentlitteratur.

Patel Runa och Tebelius Ulla, (1987) *Grundbok i forskningsmetodik*, Lund, Studentlitteratur.

Samuelsson Jan, (1999) *Muslimers möte med svensk sjukvård och skola*, Lund, Studentlitteratur.

Sen Amartya, (2006) *Identitet och våld – Illusionen om ödet*, New York, Bokförlaget Daidalos AB.

Stenberg Leif, (1999) *Muslim i Sverige – Lära och liv*, Smedjebacken, Bilda förlag.

Svanberg Ingvar och Westerlund David (red), (1999) *Blågul Islam? Muslimer i Sverige*, Falun, Nya Doxa.

Svenska språknämnden, (2005) *Svenska skrivregler*, Stockholm, Liber AB.

Säljö Roger, (2005) *Lärande & kulturella redskap – om läroprocesser och det kollektiva minnet*, Falun, ScandBook.

Trost Jan, (2001) *Enkätboken*, Lund, Studentlitteratur.

Wenneberg Barlebo Sören, (2001) *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Helsingborg, Liber AB.

Artiklar

Persenius Ragnar (2007-01-11) *Dags att sluta fira skolavslutningen i kyrkan*, Dagens Nyheter.

Wallsten Hanna (2007-01-11) *Uppsalabiskop går emot skolavslutningar i kyrkan*, Kyrkans tidning.

Internet

www.fritzes.se, Texten i Lpo 94 är baserad på SKOLFS 1994:1. Ändring införd t.o.m. SKOLFS 2006:23, s 3 2007-05-11

<http://www.humanisterna.se/hTexter.asp?f=s&t=393>, 2006-06-09.

http://www.kristdemokraterna.se/PressOchMedia/Pressmeddelanden/Skola/Forvagrantebarne_nskolavslutningikyrkan.aspx, 2005-06-10.

<http://www.skolverket.se/sb/d/662;jsessionid=05B0CD4628F97C67C3D6DC5F0788162A>
2007-05-11

<http://rixlex.riksdagen.se> 2006-11-28

<http://www3.skolverket.se/ki03/info.aspx?onfotyp=24&skolform=11&sprak=sv&id=3...>
2006-11-29

Intervjuer

Elev ett (061121)

Elev två (061121)

Elev tre (061121)

Elev fyra (061121)

Religionslärare ett (061128)

Religionslärare två (061128)

Skolsköterska ett (061121)

Skolsköterska två (061203)

Uppslagsverk

Bra böckers lexikon, Brepols, 1980.

Bilagor

Bilaga 1

Semistrukturerad intervju med skolpersonal

1 Vilka problem eller konflikter har uppstått mellan muslimska elever och skolan på grund av deras religionstillhörighet?

- Hur har dessa svårigheter hanterats eller lösts?

2 (Frågan är endast avsedd för religionslärare) Vilka didaktiska svårigheter har det inneburit att undervisa om islam?

- Hur har dessa svårigheter hanterats eller lösts?

3 Vilken utformning anser du att skolavslutningen bör ha?

Semistrukturerad intervju för elever

1 Vilka problem eller konflikter har uppstått mellan muslimska elever och skolan på grund av deras religionstillhörighet?

- Hur har dessa svårigheter hanterats eller lösts?

2 Finns det svårigheter vad gäller undervisningen av islam?

- Hur har dessa svårigheter hanterats eller lösts?

3 Vilken utformning anser du att skolavslutningen bör ha?

Enkätundersökning: Elevers och skolpersonals attityder till islam

Del 1

1 Vilket år föddes du? 19_____

2 Är du Kvinna
eller Man

3 Denna fråga besvaras endast av skolpersonal. Vad arbetar du med? (Frågan besvaras så precist som möjligt, t.ex. högstadielärare i svenska och engelska.)

_____

4 Vilken av följande religioner har stått närmast dig i din uppväxt?

Judendomen Kristendomen Islam

Någon annan religion, nämligen_____

5 Jag anser mig själv vara: Jude Kristen Muslim

Något annat, nämligen_____

Del 2

Nedan följer ett antal påståenden ringa in det nummer som stämmer bäst överrens med din uppfattning. Nummer 1 står för instämmer inte alls och nummer 5 står för instämmer helt.

	instämmer inte alls	instämmer inte	vet ej/ obestämmd	instämmer delvis	instämmer helt
6 Det är positivt om skolan tar in en imam (muslimsk präst) som socialt stöd för elever.	1	2	3	4	5
7 Islam är en fredlig religion.	1	2	3	4	5
8 Muslimer bör få ledigt från skolan vid muslimska högtider.	1	2	3	4	5
9 Få muslimer kan räknas som terrorister.	1	2	3	4	5
10 Muslimer ska få bära slöja, som visar ansiktet, i klassrummet.	1	2	3	4	5
11 Islam är inte en våldsbenägen religion.	1	2	3	4	5

Bilaga 4

Hej Serjon!

Tack för att du sände denna sammanställning...kul att läsa efter tiden som förflutit.
Tycker du har fått ihop en bra sammanställning. Helt rätt uppfattat utifrån vårt samtal.
Önskar dig nu lycka till med ditt arbete samt för din egen del. Tror att du har en stor funktion här.

(skolsköterska 1)

Hej!

Det såg OK ut. Lycka till när du lägger fram din uppsats och i fortsättningen också förstås.

Hälsningar

(religionslärare 1)

Hej Serjon!

Oj, det var länge sedan men det ser ut att stämma. Det skulle vara kul att läsa hela arbetet när det är klart.

Ha det bra

(religionslärare 2)

Bilaga 5

Tabell 1.1 Samband mellan kön och attityder till islam och skolavslutning i kyrkan. Elevgrupp 1.

Påståenden	instämmer inte alls	Instämmer inte	vet ej/ obestämmd	Instämmer delvis	Instämmer helt	Genomsnitt
6 Det är positivt om skolan tar in en imam som socialt stöd för elever	4 killar 2 tjejer	2 killar 2 tjejer	6 killar 11 tjejer	3 killar 3 tjejer	2 killar 1 tjej	2,82 2,94
7 Islam är en fredlig religion.	2 killar 2 tjejer	2 killar 2 tjejer	8 killar 10 tjejer	5 killar 4 tjejer	0 killar 1 tjej	2,94 3,00
8 Muslimer bör få ledigt från skolan vid muslimska högtider.	3 killar 5 tjejer	3 killar 2 tjejer	3killar 4 tjejer	7 killar 5 tjejer	1 kille 3 tjejer	3,00 2,94
9 Få muslimer kan räknas som terrorister	1 kille 0 tjejer	1 kille 4 tjejer	8 killar 10 tjejer	2 killar 5 tjejer	5 killar 0 tjejer	3,52 3,05
10 Muslimer ska få bära slöja, som visar ansiktet, i klassrummet	5 killar 3 tjejer	5 killar 2 tjejer	1 kille 3 tjejer	4 killar 7 tjejer	2 killar 4 tjejer	2,58 3,36
11 Islam är inte en våldsbenägen religion.	3 killar 1 tjej	3 killar 12 tjejer	8 killar 2 tjejer	2 killar 1 tjej	1 killar 2 tjejer	2,70 2,36
12 Muslimer bör få bygga moskéer i Sverige	5 killar 5 tjejer	2 killar 1 tjej	5 killar 5 tjejer	0 killar 5 tjejer	5 killar 3 tjejer	2,88 3,00
13 Islam är inte en kvinnoförtryckande religion.	2 killar 6 tjejer	2 killar 4 tjejer	10 killar 7 tjejer	3 killar 2 tjejer	0 killar 0 tjejer	2,82 2,26
14 Det är positivt om Sveriges statsminister vore muslim.	11 killar 9 tjejer	1 kille 7 tjejer	3 killar 1 tjejer	0 killar 0 tjejer	2 killar 2 tjejer	1,88 1,89
15 Slöjan är inte ett sätt att förtrycka kvinnor.	3 killar 2 tjejer	4 killar 3 tjejer	9 killar 11 tjejer	0 killar 2 tjejer	1 killar 1 tjej	2,52 2,84
16 Det är positivt om min pojkvän/flickvän eller partner vore muslim.	7 killar 9 tjejer	2 killar 3 tjejer	6 killar 7 tjejer	2 killar 0 tjejer	0 killar 0 tjejer	2,17 1,89
17 Skolavslutningen bör äga rum i kyrkan..	6 killar 3 tjejer	3 killar 2 tjejer	5 killar 6 tjejer	2 killar 6 tjejer	1 kille 2 tjejer	2,35 3,10
18 Det är positivt om skolavslutningen äger rum i en moské (muslimsk bönelokal).	11 killar 10 tjejer	1 kille 6 tjejer	5 killar 2 tjejer	0 killar 0 tjejer	0 killar 1 tjej	1,64 1,73

Bilaga 6

Tabell 1.2 Samband mellan kön och attityder till islam och skolavslutning i kyrkan. Elevgrupp 2

Påståenden	instämmer inte alls	Instämmer inte	vet ej/ obestämmd	Instämmer delvis	Instämmer helt	Genomsnitt
6 Det är positivt om skolan tar in en imam som socialt stöd för elever	5 killar 5 tjejer	5 killar 3 tjejer	10 killar 16 tjejer	4 killar 5 tjejer	2 killar 1 tjej	2,73 2,80
7 Islam är en fredlig religion.	2 killar 0 tjejer	4 killar 3 tjejer	13 killar 23 tjejer	4 killar 4 tjejer	3 killar 0 tjejer	3,07 3,03
8 Muslimer bör få ledigt från skolan vid muslimska högtider.	5 killar 3 tjejer	8 killar 2 tjejer	0 killar 3 tjejer	4 killar 14 tjejer	9 killar 8 tjejer	3,15 3,73
9 Få muslimer kan räknas som terrorister	3 kille 3 tjejer	2 kille 0 tjejer	6 killar 17 tjejer	5 killar 6 tjejer	10 killar 4 tjejer	3,65 3,26
10 Muslimer ska få bära slöja, som visar ansiktet, i klassrummet	6 killar 8 tjejer	7 killar 5 tjejer	8 kille 5 tjejer	3 killar 4 tjejer	2 killar 8 tjejer	2,53 2,96
11 Islam är inte en våldsbenägen religion.	5 killar 0 tjej	3 killar 5 tjejer	12 killar 24 tjejer	5 killar 1 tjej	1 kille 0 tjejer	2,76 2,86
12 Muslimer bör få bygga moskéer i Sverige	8 killar 6 tjejer	3 killar 4 tjej	3 killar 4 tjejer	9 killar 11 tjejer	3 killar 5 tjejer	2,84 3,16
13 Islam är inte en kvinnoförtryckande religion.	4 killar 5 tjejer	3 killar 3 tjejer	18 killar 15 tjejer	0 killar 5 tjejer	1 kille 2 tjejer	2,65 2,86
14 Det är positivt om Sveriges statsminister vore muslim.	15 killar 16 tjejer	8 killar 8 tjejer	3 killar 5 tjejer	0 killar 1 tjej	0 killar 0 tjejer	1,53 1,70
15 Slöjan är inte ett sätt att förtrycka kvinnor.	3 killar 6 tjejer	4 killar 3 tjejer	15 killar 16 tjejer	2 killar 1 tjej	2 killar 4 tjejer	2,84 2,80
16 Det är positivt om min pojkvän/flickvän eller partner vore muslim.	5 killar 7 tjejer	7 killar 7 tjejer	11 killar 13 tjejer	2 killar 2 tjejer	1 kille 1 tjej	2,50 2,43
17 Skolavslutningen bör äga rum i kyrkan..	4 killar 5 tjejer	2 killar 4 tjejer	7 killar 6 tjejer	7 killar 10 tjejer	6 killar 5 tjejer	3,34 3,20
18 Det är positivt om skolavslutningen äger rum i en moské (muslimsk bönelokal).	12 killar 17 tjejer	5 kille 6 tjejer	6 killar 7 tjejer	3 killar 0 tjejer	0 killar 0 tjejer	2,00 1,66